

DIANA IEGAR

Egy román eredetű nemesi család fejlődése a 14–15. században

(A Bilkeiek)

A Magyar Királyság területein, Erdélyben és környékén élő középkori román elit helyzetének és fejlődésének kérdése a román történetírást már a romantika kora óta folyamatosan foglalkoztatja. Legyen szó meghatározott területekre vonatkozó esettanulmányokról, vagy akár tematikus megközelítésről, a dokumentumok földrajzi eloszlása miatt a kutatók olyan területekre összpontosítottak, amelyek összefüggő román lakossággal rendelkeztek, vagyis a Bánságra és Erdély déli részére (Hátszeg vidékére, Fogarasra, Hunyad környékére), valamint Máramarosra. Ezek a kutatások eltűnően levő történelmi jelenségekre világítottak rá az etnikailag vegyes területeken, ahol a román elit gyorsabban felszívódott az új társadalmi és közigazgatási struktúrákban. Éppen ez a – nemrégiben felismert – interferencia zónákra jellemző különlegesség az a téma, amellyel a történetírásnak külön is érdemes lenne foglalkoznia, akár esettanulmányokban is.

A nagyszabású dokumentumgyűjtemények mellett, amelyek kiadása a 19. században kezdődött,¹ ösztönzőleg hatott a történelmi kutatásokra azon források közlése is, amelyek különösen a románok lakta területekre vonatkoznak.²

¹ Különösen jelentősek az időrendben haladó forráskiadványok, amelyek közül néhány publikálása jelenleg is folyamatban van: Árpádkori új okmánytár. (Szerk. Wenzel Gusztáv.) I–XII. k. Pest, 1860–1874.; Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. (Szerk. Georgius Fejér.) I–XLII. k. Buda, 1829–1844.; Hazai Okmánytár. (Szerk. Nagy Imre.) I–VIII. k. Bp., 1865–1891.; Anjou-kori oklevéltár. (Szerk. Kristó Gyula et al.) I–XV, XVII, XIX–XXIX, XXXI, XXXIV, XXXVIII. k. Bp.–Szeged, 1990–2013.; Zsigmond-kori oklevéltár. (Szerk. Mályusz Elemér–Borsa Iván–C. Tóth Norbert–Neumann Tibor–Lakatos Bálint.) I–XII. k. Bp., 1951–2013. (A továbbiakban: ZsO.)

² Máramarosra vonatkozóan létfontosságú apasai Mihályi János gyűjteményének publikálása: Máramarosi diplomák a XIV. és XV. századból. (Szerk. Mihályi János.) Máramaros-sziget, 1900. – Újabban a szerző dokumentumgyűjteményének publikálását kiterjesztették a 16–18. századra is: Diplome maramureșene din secolule XVI–XVIII, provenite din colecția lui Ioan Mihályi de Apșa [Az apsai Mihályi János gyűjteményéből származó 16–18. századi máramarosi diplomák]. (Ed. Ioan Aurel Pop.) Cluj-Napoca, 2012. – Egy kizárólag a románokra vonatkozó dokumentumgyűjtemény: Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia usque ad annum 1400 p. Christum. (Curante Emerico Lukinich et adiuvante Ladislao Gáldi, ed. Antonius Fekete Nagy et Ladislaus Makkai.) Bp., 1941. (A továbbiakban: Doc. Val.) – Erdély történetének szentelték a Románia történelmére vonatkozó dokumentumgyűjtemény C sorozatát, ez a 15. kötetnél tart:

A történetírás úttörője ebből a szempontból Nicolae Densușianu,³ aki a román elit történetének korszakolását kísérelte meg, és azt 15. századi feltételezett beolvadása előtt egy, a magyar nemességtől különálló csoportnak tekintette. A 19. század végén A. D. Xenopol⁴ a román kenézeket a nemesség és parasztság közötti átmeneti osztálynak tekintette, és fejlődését egyirányúnak tartotta, ez pedig a jobbágyok közé való süllyedést jelentette. A középkori erdélyi és környékbeli román elit kialakulásának, fejlődésének és szerepének tárgyalásában az első kritikai megközelítéssel a pozitívista történetírás szolgált, ennek kronológiailag és földrajzilag nagyszabású szintézisét adja Nicolae Iorga, aki az erdélyi románok katonai szerepét és a harci érdemekkel szerzett előnyöket emelte ki.⁵ Ide sorolható még Dimitrie Onciul, akit a korábbi időszak és a román kontinuitás kérdése foglalkoztatott,⁶ és különösen Ioan Bogdan.⁷ Ez utóbbi szerkesztette az erdélyi román társadalmi elitéről szóló legteljesebb korabeli tanulmánygyűjteményt. Bogdan tetten érte a román kenézek nemesedési folyamatát I. Károly uralmával kezdődően, és azt is megállapította, hogy kenézi minőségük elvesztésével ezek elveszítik román jellegüket is, hiszen etnikailag és vallásilag is a magyar nemességbe tagozódnak be. Jogtörténeti szempontból megírt tanulmányában Dinu C. Arion a román elitet kenézekből, vajdákából és nemesekből álló egységes egészként tárgyalja, olyan egészként, amely a 15. század végén még a román szokásjog szerint élt.⁸

Egy modernebb szemléletet és a középkori román elit kutatásában nagy előrelépést jelent Radu Popa munkássága,

Documente privind Istoria României, seria C. Transilvania [Dokumentumok Románia történelmére vonatkozóan, C sorozat, Erdély].

³ N. Densușianu: Revoluțiunea lui Horia în Transilvania și Ungaria 1784–1785. [Horea forradalma Erdélyben és Magyarországon 1784–1785]. București, 1884.

⁴ A. D. Xenopol: Istoria românilor din Dacia Traiană [A románok története a traianusi Dáciában]. București, 1985.⁴

⁵ Nicolae Iorga: Istoria românilor din Ardeal și Ungaria [Az erdélyi és magyarországi románok története]. I. k. București, 1915.

⁶ Dimitrie Onciul: Scrieri istorice [Történelmi írások]. II. k. București, 1968.

⁷ Ioan Bogdan: Originea voievodatului la români [A vajdaság eredete a románoknál] és *Uő*: Despre cnejii români [A román kenézekről]. In: *Uő*: Scrieri alese [Válogatott írások]. București, 1968.

⁸ Dinu C. Arion: Cnejii români [A román kenézek]. București, 1938.

amelyet Máramarosnak⁹ és Hátszegnek¹⁰ szentelt, és részletes régészeti és történelmi kutatásokra alapozott nagyszabású monográfiákban öltött testet. David Prodan szintézise szintén ezen a vonalon halad: munkája egy lenyűgöző mennyiségű forrás felhasználásával megírt integrált esettanulmány, amely a középkori román elit gazdasági-társadalmi helyzetéről ad képet a 16. század¹¹ gazdagabb forrásanyagának tükrében. Maria Holban¹² és Șerban Papacostea¹³ munkásságának középpontjában a román kenézek és vajdák helyzetében beállt 14. századi változások álltak, valamint azok a külső, vallási és társadalmi változások, amelyek a Magyar Királyság térnyerésével bekövetkeztek.

Újabb Ioan Aurel Pop járult hozzá értékes megközelítésekkel a román elit történetének kutatásához (ő több kötetet is szentelt a románság szemszögéből megközelített társadalomtörténetnek),¹⁴ valamint Ioan Drăgan az erdélyi román nemesség történetéről írt nagyszabású szintézisével.¹⁵

A magyar történetírás is megalkotta a saját, a középkori román elitre vonatkozó tanulmányait és vizsgálatait, habár ezt szélesebb kontextusban, a középkori Magyarország nem-magyar etnikumú lakosságának társadalmi helyzetét vizsgálva tette. Sajnos, akárcsak a román történetírás esetében is, ezek közül sok tanulmány a megjelenés időpontja miatt ideológiai és nacionalista felhangot kapott (a román történetírás a 20. század elején, valamint a két világháború között, a magyar az 1940-es években), így ezek kritikai megállapításai kétségbe vonhatók.

A románokra vonatkozó magyar történetírás említésre méltó publikációi a *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia* sorozat szerkesztőinek tanulmányai, amelyek a kötetben összegyűjtött dokumentumokra támaszkodnak.¹⁶ Ugyanabból az időszakból való Makkai

László érdeklődése az erdélyi románok története, valamint a két (magyar és román) történetírás két világháború közötti viszonya iránt.¹⁷

A kommunizmus éveiben a magyar történetírás érdeklődése a középkori románok iránt érezhetően csökkent. A téma iránt újabb érdeklődők közül talán Kristó Gyula neve méltó említésre, ő a románok középkori történetét Erdély középkori történetének tágabb perspektívájából közelítette meg.¹⁸

Ami az erdélyi vajdaság határain kívül, különösen a Magyarország keleti részén élő románok kérdését illeti, e téren kevesebb kutatás történt. Ennek oka az, hogy – különösen a közelmúlt történetírásában – a hangsúlyt a román és a magyar szakma egyaránt Erdélyre fektette és kutatási területéből kizárta annak határterületeit, mint például Bereg és Ugocsa vármegyéket. Szerencsésebb Máramaros helyzete, amelynek rekonstruálására több monográfia is kísérletet tett.¹⁹

Az általunk tárgyalt témát, a Bilkei család fejlődésének bemutatását már érintette Radu Popa is, aki a beregi Borszava menti román kenézségeket eredetileg Máramaroshoz tartozóknak tekintette,²⁰ valamint posztumusz kiadott könyvében Alexandru Filipașcu, a Dolhai család (a Bilkeiek rokona) kapcsán.²¹

Tematikai szempontból az interferencia zónában, a többféle politikai és közigazgatási helyzetben élő román elit kutatásának szempontjából kiemelkedik Ligia Boldea tanulmánya, amely a hegy- és mezővidék találkozásánál élő bánsági román elit fejlődését mutatja be.²²

A magyar történetírás szerencsés módon egészíti ki a Bilkei családra vonatkozó információkat, egy tanulmány annak családfájával foglalkozik,²³ több munka pedig a rokon családok, a Dolhai és Ilosvai család történetét dolgozta fel.²⁴

Jelen esettanulmány a román származású Bilkei család fejlődését mutatja be a jellegzetesen 14. századi beregi kenézi státusztól kezdve a teljes jogú nemességen át egészen a

⁹ *Radu Popa*: Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea [Máramaros a 14. században]. București, 1970.

¹⁰ *Radu Popa*: La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului [A román középkor kezdetei. Hátszeg]. București, 1988.

¹¹ *David Prodan*: Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea [Az erdélyi jobbágyság a 16. században]. I–II. k. București, 1968.

¹² *Maria Holban*: Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII–XIV [A román-magyar kapcsolatok 13–14. századi történetéből]. București, 1981.

¹³ *Șerban Papacostea*: Români în secolul al XIII-lea. Între Cruciată și Imperiul Mongol [A románok a 13. században. A kereszties hadjárat és a Mongol Birodalom között]. București, 1993. és *Uő*: Geneza statului în evul mediu românesc [Az állam születése a román középkorban]. București, 1999.

¹⁴ *Ioan-Aurel Pop*: Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (boierești) în secolele XIV–XVI [Román középkori intézmények. Kenézi és nemesi (bojári) gyűlések a 14–16. században]. Cluj-Napoca, 1991.; *Uő*: Istoria Transilvaniei medievale: de la etnogeneza românilor până la Mihai Viteazul [A középkori Erdély története. A román nép születésétől Mihai Viteazul-ig]. Cluj-Napoca, 1997.; *Uő*: Români și maghiari în secolele IX–XIV [Románok és magyarok a 9–14. századokban]. Cluj-Napoca, 2003.; *Uő*: Din mainile valahilor schismatici. Români și puterea în Regatul Ungariei medievale, secolele XIII–XIV. [A szakadár románok kezéből. A románok és a hatalom a középkori Magyar Királyságban, 13–14. század]. București, 2011.

¹⁵ *Ioan Drăgan*: Nobilimea românească din Transilvania între anii 1440–1514 [Az erdélyi román nemesség 1440–1514 között]. București, 2000.

¹⁶ A románok története: különös tekintettel az erdélyi románokra. (Szerk. Gáldi László–Makkai László.) Bp., 1941.; *Gáldi László*: Magyar-román

szellemi kapcsolatok. Bp., 1942.; *Contributi alla storia medievale dei Rumeni di Ungheria*. (Ed. Antonio Fekete-Nagy–Ladislao Gáldi–Ladislao Makkai.) Bp., 1941.

¹⁷ *Makkai László*: Az erdélyi románok középkori magyar oklevelekben. Kolozsvár, 1943.; *Uő*: Észak-Erdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása. In: *Hitel – Kolozsvár 1935–1944*. (Szerk. Záhony Éva.) II. k. Bp., 1991. 236–252.; *Uő*: Magyar irodalom a román Erdélyben. Bp., 1941.; *Uő*: Román történetírás a két világháború között. Kolozsvár, 1943.

¹⁸ *Kristó Gyula*: *Ardealul timpuriu 895–1324*. [A korai Erdély 895–1324]. Szeged, 2004.

¹⁹ *R. Popa*: Țara Maramureșului i. m.; *Alexandru Filipașcu*: *Istoria Maramureșului*. București, 1940.

²⁰ *R. Popa*: Țara Maramureșului i. m. 114–118.

²¹ *Alexandru Filipașcu*: Patronime maramureșene: genealogia familiei de Dolha și Petrova: nobili maramureșeni urmași ai Dacilor Liberi [Máramarosi családnevek, a Dolhai és Petrovai családok családfája: máramarosi nemesek, a szabad dákok leszármazottai]. București, 2003.

²² *Ligia Boldea*: Nobili și cnezi bănățeni – noi reflecții asupra unor mutații sociale (1350–1450) [Bánsági nemesek és kenézek – társadalmi változások új megvilágításban]. In: *Analele Banatului, Serie nouă, Arheologie-Istorie*, 16 (2008) 138–154.

²³ *Petrovay György*: A Bilkeyek (1378–1711). *Turul*, 12 (1894) 11–20., 77–83.; *Uő*: A Bilkei Lipcsey család. *Turul*, 12 (1894) 104–119.

²⁴ *Petrovay György*: A Dolhay család eredete, leszármazása és története (1366–1708). *Turul*, 11 (1893) 71–82., 122–132., 161–176.; *Uő*: Az Ilosvai család leszármazása. *Turul*, 14 (1896) 19–27., 66–75., 97–110., 157–178.

16. század elejéig, igyekezve eközben megvizsgálni a család egyedi társadalmi magatartását is. Így a kívülről és írott források által is jobban megragadható státusz mellett megpróbáljuk megfejteni a család magáról alkotott képét, valamint azt, hogy mennyiben befolyásolta azt az ország teljes jogú nemességének körébe való felvétel.

Wolacorum nostrorum de Bilke

A Bilkei család ideális alanya egy olyan esettanulmánynak, amely a középkori román elit társadalmi helyzetét, magatartását és a 14–15. század folyamán ebben bekövetkező változásokat vizsgálja. Egyrészt a család történetére vonatkozóan viszonylag nagy mennyiségű forrás áll rendelkezésre, másrészt három vármegye, nevezetesen Bereg, Ugocsa és Máramaros találkozásánál fekvő birtokaik elhelyezkedése összetett társadalmi kapcsolatokat eredményezett. A terület ugyanis különböző társadalmi státuszú csoportok érzékeny találkozási pontja volt:²⁵ Bereg vármegye keleti fele idővel királyi birtokká vált, ahol a román kenézek és vajdák bizonyos megkötések mellett a király közvetlen igazgatása alatt álló földeket birtokoltak. Ugocsa vármegye északkeleti felén nagy kiterjedésű nemesi birtokok terültek el.²⁶ Máramaros megyében pedig sajátos viszonyok uralkodtak: ezt a vidéket a 15. századig a különböző társadalmi státuszú román elit uralta. Ebből a szemszögből nézve nemcsak a Bilkei család helyzetében bekövetkező változások – a Magyar Királyság nemesi társadalmának teljes jogú tagjává válása – a lényegesek, hanem a különböző társadalmi magatartások, amelyeket a térség sajátosságai határoztak meg. Más szóval felvetődik a kérdés, hogy az elit részének számító középkori román családok tudtak-e alkalmazkodni a közigazgatási egységek, vármegyék megszervezéséből adódó külső kihívásokhoz, amelyek erősen befolyásolták a térség társadalmi és etnikai berendezkedését is.

Zsigmond császár, magyar király (1387–1437) uralkodásának utolsó hónapjaiban, Prágában újadományt bocsátott ki Bilkei István *lectornak* és királyi palotásnak, illetve rokonainak (*condivisionales*) az akkor Bereg megyéhez, korábban Ugocsához tartozó Rákóc, Misztice és Lukova birtokokról.²⁷ Az adománylevelé egy majdnem egy évszázados per végére tett pontot, amely a Hont-Pázmány nemzetség ugocsa ágá, illetve az ebből származó Árdói és Újhelyi családok és a román eredetű Bilkei család (Bilke, Bereg megye) között zajlott, s egyben ez az első írott forrás a család teljes, nemesi jogú birtokosságára vonatkozóan is.

²⁵ Az ehhez hasonló térségek sajátosságaira Ligia Boldea is felfigyelt a Bán-ságra vonatkozó kutatásai során, ő elsősorban az itteni családok szolidaritását kutatta. *L. Boldea: Nobili și cnezi* i. m. 138–154.

²⁶ A királyok már a 13. század folyamán nagy kiterjedésű birtokokat adományoztak a megyében a Káta, a Hont-Pázmány és a Gutkeled nemzetségeknek. Mindegyik család a királyság központi területéről származott.

²⁷ 1437. okt. 19. Prága: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 44169. On-line elérése: Collectio Diplomatica Hungarica. A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa. Internetes kiadás (DL–DF 5.1) 2009.

A Bereg megyei családra vonatkozó első írott források egy évszázaddal korábbiakról valók, mint a fent említett per lezárása. 1338-ban I. Károly (1301–1342) megparancsolta az egri káptalannak, hogy határolják meg Bilkei Karácsony birtokait.²⁸ A hiteleshely válasza egy évvel későbből származik, és újabb információval is szolgál a meghatározás körülményeit illetően. Ez egyben az első utalás is arra vonatkozóan, hogy egy román család birtokáról van szó – *Karachyno Olako*²⁹ –, és az akció célja a család, a környékbeli nemesek, illetve a királyi birtok közötti határ pontos kijelölése.³⁰ A határjárás a birtok iktatása is követte, az oklevél megfogalmazása szerint az őt megillető jog alapján (*eo iure, quo ad ipsum pertinere dinoscitur, possidendam*).³¹ Fontos kiemelni, hogy első pillantásra nem teljes körű nemesi jogot jelentő tulajdonjogról van szó, ami alapján a családot behelyezték az illető birtokba. Feltételezésünket alátámasztja egy I. Lajos (1342–1382) által kibocsátott 1343. évi megerősítő oklevél,³² amelyben kiköti, hogy a birtokba iktatás ugyanolyan feltételekkel történjen, mint ahogy azt I. Károly megszabta 1338. évi oklevelében. A korábbi adománylevelé viszont nem tesz említést semmiféle kikötés vagy feltétel meglétéről. Mindezekkel együtt a Lajos-féle oklevél kiállítását módja, és (kissé) egyértelműbb megfogalmazása arra enged következtetni, hogy feltételekhez kötött birtoklásról lehetett szó, ami a kenézi jog sajátossága volt.³³

A Bilkei család 14. századi története folyamán nem szokatlan a föld ilyen formában történő birtoklása. A kezdeti időszakban a család a Borszava folyó völgyében elterülő kenézesség birtokosa volt, amely a 14. század végén több falut is magába foglalt. Ezeket rokon családok is birtokolták, ami már eleve különálló családok meglétét feltételezi.³⁴ A meglévő információk azonban csak részben támasztják alá eme feltételezést. Ami bizonyítható, az az, hogy a rájuk vonatkozó első írott források megjelenésekor birtokuk csak Bilke falura terjedt ki, és a birtoklás módja alapján a család nem emelkedett ki a többi Bereg megyei román család közül, nem volt alá- vagy fölrendeltségi viszony közöttük.³⁵ A társadalmi státuszukat illetően azonban érdemes árnyalni a képet. Mindenekelőtt megemlítenéd, hogy ebben az időszakban szinte minden esetben *románnak*³⁶ nevezik Karácsonyt és fiait, illetve Maximot, az ő rokonát (?). Eme megnevezés minden

²⁸ Doc. Val. 51.

²⁹ Doc. Val. 52.

³⁰ „ab aliorum nobilium et specialiter a vestris possessionibus in dicto comitatu Beregh existentibus undique legitime distinctam et separatam”. DL 40793. Regesztá: Doc. Val. 52.

³¹ Uo.

³² Máramarosi diplomák i. m. 19–20.

³³ Eme megkötés mibenlétére, illetve a román kenézek birtoklási módjának kötöttségére vonatkozóan ld. *I. A. Pop: Instituții* i. m. 44–46.

³⁴ A történeti szakirodalom közös származást feltételez a Bilkei, Ilosvai, Komlósi, Kisfalusi és Dolhai családok esetében, akiknek birtokai mind a Borszava folyó völgyében terültek el. *Ld. R. Popa: Țara Maramureșului* i. m. 114–116., *A. Filipașcu: Patronime* i. m. 8., *Petrovay Gy.: A Dolhay család* i. m. 71.

³⁵ A Bilkei család birtokának a meghatározásához hasonlóan 1341-ben *Makzeshaza*-t is meghatározzák, ami a román Taromir fiának, Maximnak a birtokában volt, aki az Ilosvai és Kisfalusi család őse: Doc. Val. 59., 60.

³⁶ Az dokumentumokban *Olachus/Olakis*, *Valachus/Volachus* formában jelenik meg, ami tulajdonképpen az *oláh* szó latinizált formáját takarja.

kétséget kizáróan nemcsak az etnikai eredetet meghatározó jelző volt, hanem egy megkülönböztető társadalmi státuszt is takart, ami a korszakban ismert és jól körülhatárolható állapotot jelzett, emiatt nem tartották szükségesnek az e mögött álló tartalom pontos megjelölését, az esetleges megkötések, vagy az ezzel járó gazdasági-társadalmi státusz mibenlétének magyarázását. Ez a tény szolgál magyarázatul arra, hogy kevés olyan írott forrás maradt fenn, amely pontosan körülírja a kenézi birtoklás mibenlétét, illetve a középkori román elit és a Magyar Királyság más típusú elitje közötti viszonyt. Az eddig említetteknel fontosabbnak tűnik a *vajda* megnevezés használata Bilkei Karácsony neve mellett, ami bizonyítja – egy pontosan be nem határolható időszakban – a család magasabb társadalmi státuszát a Bereg megyei románok között. A vajdai cím ilyen értelműjét alátámasztja a szakirodalom is. Az első ilyen formában történő megnevezés 1343-ból származik, amikor Lajos király igazolja Karácsony ártatlanságát az egykori máramarosi vajda, Bogdán hűtlenségi ügyében.³⁷

A kenézi jogállással összevetve a vajdai intézmény mibenléte sokkal kevésbé kutatott terület. Ezt egyrészt az magyarázza, hogy a vajdák az írott forrásokban sokkal ritkábban fordulnak elő, másrészt pedig az intézmény földrajzilag korlátozott volta: nagyrészt a királyság északkeleti részén elterülő Máramaros vidékére volt jellemző. Más régióban is találunk pár példát, de legtovább itt maradtak fent, így egyben ez az egyetlen olyan megye, amely bővebb információval szolgálhat az intézményről.³⁸ Eredetileg egy szláv modell alapján átvett katonai tisztség lehetett, amely a románok esetében közigazgatási, jogi és adózási jogköröket foglalt magába.³⁹ Máramaros esetében legalábbis – ahol leginkább tanulmányozható ez az intézményforma – a kenézséghöz képest egy magasabb rendű címről van szó: a Máramarosi vajdaság több, a térségben elterülő kenézséget is magába foglalt.⁴⁰ Bereg vármegyében az első ismert vajda éppen Bilkei Karácsony volt,⁴¹ aki az írott források alapján az 1340-es évektől kezdődően töltötte be a tisztséget.⁴² A vajdai cím jelzi a család Bereg vármegyén belüli társadalmi rangját, ami a királlyal fennálló viszonyukban nyilvánult meg leginkább.

Az 1360-as évektől kezdődően Erzsébet anyakirályné, I. Lajos édesanyja egyre aktívabban beavatkozott a Bereg és

Ugocsa megyei hatalmi viszonyokba.⁴³ Ugocsa esetében a királyné birtoklása csak Nagyszőlős esetében mutatható ki egyértelműen, Bereg esetében ugyanakkor befolyása sokkal kiterjedtebb volt, hiszen a megyén belül a nemesi birtok aránya elenyésző volt. Kijelenthető tehát, hogy ebben az időszakban Bereg megyét a királyné megyéjeként is számon tarthatjuk, az annak élén álló ispánokat pedig közvetlen alattvalóiként.⁴⁴ A megyében élő román családok számára a királynéi hatalom a kötöttségekkel bíró birtoklási forma gyakorlati érvényesülését és továbbélését jelentette. Az ő birtokaik – amelyek alig húsz évvel azelőtt szakadtak ki a királyi birtokból – most ismét ennek részeként,⁴⁵ birtokosaik pedig a királyné közvetlen alattvalóiként tűnnek fel.⁴⁶ Érdekes fejlemény, hogy éppen a királyné magatartása, illetve közvetlen beavatkozása szolgálta leginkább az itteni román családok érdekeit, konzerválva ezáltal a Magyar Királyságon belül sajátos társadalmi viszonyaik fennmaradását pár évtizedre. A királyné több oklevelet is kibocsátott a románok javára (egyeseket épp itteni személyes látogatása, vagy a Beregszászra való királyi telepítések alkalmából), amelyek az itteni románok viszonyainak, kiváltságainak, de ugyanakkor meglévő kötelezettségeinek is fontos forrásai. Már a királyné által kibocsátott első oklevélből is kitétni, hogy a Bereg megyei románokra közösségként tekintettek (*communitas Wolachorum nostrorum in comitatu nostro de Beregh existentium*⁴⁷), akik igyekeztek azokat a régi jogait érvényesíteni, amelyekről a helyi hatalom megfeledkezni látszott. Kérésükre a királyné elismerte régi jogukat arra nézve, hogy szabadon, maguk közül választhatják meg vajdájukat, ami hasonló a közeli Máramarosban érvényben lévő szokásjoghoz.⁴⁸ Ugyanígy a vajda kezébe helyezte a neki alárendelt közösségre vonatkozóan az összes felelősséget és bírói hatalmat.⁴⁹ A meglévő információk alapján feltételezhetjük, hogy a Bilkei család tagjainak, illetve Karácsony fiainak fontos szerepe volt a fenti jogok királyné elé való terjesztésében, mivel ezt követően is találkozunk a királyné felé továbbított kérésekkel, amelyeket a család valamely tagja kezdeményezett. 1366-ban

³⁷ I. Bogdánról, Moldva későbbi vajdájáról van szó, illetve az ő Kölcsi Dénessel való konfliktusáról: Doc. Val. 67.

³⁸ A vajdai intézmény elemzésére tett kísérletre vonatkozóan ld. *Ligia Boldea: Aspecte instituționale în lumea medievală românească bănățeană – voievozii secolului XIV–XVI [Intézményi sajátosságok a középkorban a bánáti románok körében – a 14–15. századi vajdák]. Analele Universității „Eftimie Murgu” Reșița, Facultatea de Științe Economice și Administrative*, 1 (2005) 267–274. – A máramarosi vajdai intézmény hosszabb fennmaradására, illetve annak jellegében bekövetkezett torzulásokra a szerző is felfigyelt, és a vizsgált terület hasonló intézményével történt összehasonlítás során nyilvánvalóvá váltak a kettő közötti lényeges különbségek.

³⁹ Uo. 268.

⁴⁰ I. A. Pop: *Instituții* i. m. 31.

⁴¹ Bereg esetében vajdának nevezik még 1383-ban Dolhai Szaniszlót (Doc. Val. 262), illetve 1393-ban Makarjai Györgyöt (Doc. Val. 393).

⁴² A korábbi forrásokban nem nevezik vajdának. Megjegyezzük, hogy a kenézi intézménnyel ellentétben a vajdai cím nem öröklődő, viselője választás útján nyerte el, ld. *L. Boldea: Aspecte* i. m. 269.

⁴³ A Nagyszőlősre telepített *hospesek* 1336 előtt is a királynéi birtokhoz tartoztak, amikor is I. Károly a felesége által a város számára kibocsátott diplomára hivatkozik: DL 70622.

⁴⁴ A korszak több beregi ispánja töltött be egyben a királynéi udvarban is tisztséget: *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája*. In: *Uő.: Magyar Középkori adattár*. CD-ROM. Bp., 2001. (a továbbiakban: *Archontologia*).

⁴⁵ 1338-ban meghatározzák a Bilkei család birtokát, elkülönítendő a királyi birtoktól: Doc. Val. 52. – 1366-ban a család ugyanezen birtokai már királynéi birtokokként tűnnek fel: „super factis possessionum, quasi idem a nostra tenent maestate”. Doc. Val. 186.

⁴⁶ „Communitas Wolachorum nostrorum in comitatu nostro de Beregh”. Doc. Val. 139; „Olacorum nostrorum”. Doc. Val. 156.; „Wolachorum nostrorum comitatus Beregh”. Doc. Val. 186.

⁴⁷ Doc. Val. 139.

⁴⁸ „...quos loco woyvode contra libertatem eorum inter ipsos locare est consuetus, diversas iniurias patiuntur, ideo woyvodam Wolacum, qui pro ipsis utilis et honestus videretur, de communi voluntate eis perficere admitteremus, secundum quod etiam alii Wolacy in Maramorosyo et aliis partibus regni nostri residentes huiusmodi potirentur libertate”. Uo.

⁴⁹ „...qui omnes causas inter ipsos exortas iudicare debet et fine debito terminare, omnes etiam proventus nostros et universa iura ex parte dictorum Wolachorum nobis et dicto comiti nostro provenientia idem woywoda fideliter nobis tenebitur administrare.” Uo.

Erzsébet királyné elrendeli a Bereg vármegyei *hospeseknek* és polgároknak (*cives*), hogy ne tegyenek jogi lépéseket (Ilosvai) Maxim fiai, Kelemen és János, illetve (Bilkei) Karácsony fiai, Miklós és Bálint, valamint ezek jobbágjai ellen, mivel utóbbiak csak saját uraik jelenlétében ítéltetők el. Kivételt csak a súlyos esetek képeztek, mint a rablás, lopás stb.⁵⁰ Ugyanezek a személyek és előjogaik jelennek meg azokban az oklevelekben is, amelyek a királyság udvari tisztségviselőinek (nádor, országbíró stb.) szóltak: ezekben ugyanis a királyné kikötötte, hogy az e két család birtokain élő románok ügyeiben csak az ő beregi ispánja, illetve saját vajdáik hozhatnak ítéletet.⁵¹ 1378-ban Erzsébet királyné kivette a kenézeket és románjait az országos főméltóságok joghatósága alól, a fölöttük való bíraskodás joga továbbra is a Bereg megyei ispán és saját előjárójuk kezében maradt.⁵² 1380-ban egy újabb, hasonló tartalmú oklevél a Bilkei és Ilosvai család tagjaira vonatkozóan megismétli e kitételeket.⁵³ Az utolsó, ilyen tartalmú dokumentumot már Mária királynő idejében adták ki, 1383-ban.⁵⁴

Ezen források tartalmi elemzése néhány következtetés levonását teszi lehetővé az Anjou-kor végi Bereg megyei románok társadalmi státuszára vonatkozóan. Az első megállapításunk a vajdai cím választás útján történő elnyerésére vonatkozik, amely választást a királyné helyi tisztviselői igyekeztek befolyásolni, és saját maguk javára fordítani. Ezáltal egyes beregi román családok veszélyeztetve látták saját, közösségen belül addig betöltött pozíciójukat.⁵⁵ Másodsorban megfigyelhető a vajdai cím társadalmi jelentőségének a csökkenése: míg az első oklevélben még egyértelműen a románok által, saját köreikből, szabadon választott vajda kezében volt az összes bírói hatalom, addig a későbbi dokumentumok a vajda mellett már a királyné ispánját is az ítélethozatalra jogosult személyként jelölik meg. Mindez hasonló a királyi/királynéi birtokon élő *hospesek* státuszában bekövetkező változásokhoz, amelyek során jogilag ők is közvetlenül a király/királyné helyi képviselőjének voltak alárendelve.⁵⁶ Még relevánsabb e tekintetben az 1378-as oklevél, amelyben egyenesen *officialisként* nevezték meg a románok előkelőit: ez a megjelölés a korszakban egyértelműen a királyi vagy nemesi uradalmak intézőinek a megjelölésére szolgált.

Szembeötlő a korszakban a románok státuszára vonatkozó oklevelek gyakorisága és nagy száma, ami csakis ezen intézmények működésképtelenségét sugallhatja. Ha a Bereg megyei románok tevékenységének összes aspektusára (gazdasági, társadalmi stb.) kiterjedő nagyobb számú dokumentumot veszünk vizsgálat alá, akkor megfigyelhető, hogy a gazdasági hatalomért való küzdelemben a románok egyre gyakrabban folyamodnak a királynéhoz, és érik el újabb és

újabb oklevél kibocsátását, ezzel párhuzamosan a térségben lévő más kiváltságos csoportok is folyamodtak más és más jogi fórumokhoz. Jól tükrözi ezt a jelenséget a Bilkei család története egy másik megyében, Ugocsaiban, ahol a román elit korábbi jelenlétéről nincs írott forrás, a királyné befolyása kisebb, és a nemesi uradalmak domináltak.

Az I. Lajos korabeli Ugocsa megye egyik legnagyobb nemesi családjának a Hont-Pázmány nemzetség és leszármazottai számítottak, akik első körben adományul kapták a viski uradalmat⁵⁷ – amely akkor még Ugocsa vármegyéhez tartozott –, majd 1300-ban csere útján az ugyanezen megyében elterülő Feketeardó, Rakasz és Nyír birtokosai lettek,⁵⁸ megszerelve ezzel a megye területének mintegy harmadát (beleszámítva Verbőcöt, Újhelyt és Fancsikát, amelyek már korábban is a tulajdonukban voltak). Az Anjou ház hatalomra kerülését megelőző zűrzavaros időszakban a nemzetség a Borsa család mellett, I. Károly ellenében lépett fel, aminek következtében hűtlenségbe estek és elkobozták összes Ugocsa megyei birtokukat.⁵⁹ Csak I. Lajos uralkodásának idején, 1351-ben sikerült elérniük, hogy visszakapják egykori birtokaik egy részét, amikor is a király Györgynek a saját és rokonai nevében benyújtott kérelme alapján visszajuttatta nekik Feketeardó és Rakasz birtokokat.⁶⁰ Ama időszakban, amikor ezek a birtokok – amelyeknek kiterjedését jól mutatja, hogy északon felnyúltak egészen Bereg vármegye határáig, keleten Máramarosig, illetve a huszti uradalomig, délen pedig a nagyszőlősi *hospesek* földjeiig⁶¹ – a királyi uradalmakhoz tartoztak, a területen jelentős változások következtek be. A terület Máramaros felé eső részét a huszti *hospesek* használták, a nagyszőlősi vendégek is kihatoltak egy jelentős részt a területből, míg a Borzsava folyó mentén Rakasz és Ardó határában Bilkei Karácsony emberei alapítottak nem kevesebb, mint hat új települést (*Chungwa, Sard, Rakouch, Misticheu, Doboth* és *Kethkapolnamezew*).⁶² A Hont-Pázmány nemzetség tagjainak nem maradt más hátra, mint hogy jogi útra terelve az ügyet, megpróbálják visszaszerezni egykori birtokaikat szomszédaitól. Az 1351-ben benyújtott panasz elsősorban a nagyszőlősi *hospesek* és a Bilkei család által vezetett Bereg megyei románok ellen irányult, azonban a Hont-Pázmány nemzetség valódi ellenfelei nem ők, hanem maga Erzsébet királyné volt. Kimutatható, hogy az egész per folyamán Erzsébet igyekezett hol nyíltan, hol burkoltan, de támogatni mind Ugocsa, mind Bereg megyei alattvalóit. A nagyszőlősi vendégek esetében a királyné emberei végig jelen voltak hol ügyvédként, hol tanúként a birtokba helyezéskor, mindig szem előtt tartva a királyné érdekeit.⁶³ A per 1365-ben a nagyszőlősiek

⁵⁰ Doc. Val. 156.

⁵¹ Uo. 186.

⁵² Uo. 240.

⁵³ Uo. 253.

⁵⁴ A Bereg megyei *hospesekre* és polgárookra vonatkozóan ld. Doc. Val. 273.

⁵⁵ Fontos megjegyezni, hogy Bilkei Karácsony fiai közül már egyiket sem neveztek vajdának, holott egyértelmű, hogy a Bereg megyei románok körében továbbra is kiváltságos státuszukra örvendtek.

⁵⁶ *Solymsi László: A földesúri járadékok új rendszere a 13. századi Magyarországon.* Bp., 1998. 9.

⁵⁷ 1271-ben: *Komáromy András: A Hunt Pázmán nemzetség ugocsai ágazata.* *Turul*, 7 (1889) 149.

⁵⁸ DL 38130.

⁵⁹ Az elkobzásról csak 1322-ben értesülünk, amikor a nemzetség tagjai a királyhoz fordultak birtokaik visszajuttatása érdekében, amire azonban nem került sor: DL 50719.

⁶⁰ DL 38158.

⁶¹ Az uradalom pontos határait az 1351. júl. 30-án kibocsátott oklevél részletezi: DL 70622.

⁶² Uo.

⁶³ A per lefolyására vonatkozóan bővebben ld. *Diana Iegar: Un echilibru de forțe fragil: conflicte judiciare între nobili și orășeni în secolul al XIV-lea* [Az

győzelmével fejeződött be.⁶⁴ Egy fél évszázaddal később, ezúttal az Ardói család által indított birtokvisszaszerzési per is hasonló végeredménnyel zárult.⁶⁵

Ugyanezen stratégiát – a királyné védelme alá való helyezkedést – kísérelte meg a Bilkei család is. Megítélésünk szerint azonban nagy hátrányuk származott abból, hogy más megyéből jöttek. Kérdéses ugyanis, hogy a királyné által Bereg megyei alattvalóinak adományozott kiváltság mennyiben volt használható az új területen. Nehezen hihető, hogy a Bilkei család által a királynétól kapott s Bereg megyére vonatkozó jogi autonómia érvényes volt a megyén kívüli személyekkel támadt konfliktusok esetén is, akiknek kiváltságaik közé tartozott, hogy a királyság felsőbb joghatóságaihoz fordulhattak birtokaik kapcsán támadt pereik esetén. Mindezek ellenére mindkét fél igyekezett minél hatékonyabban kihasználni a birtokában lévő előnyöket. Az első lépést az Ardói család tagjai tették meg, akik egymás után megjelentek mind a Szabolcs és Bereg,⁶⁶ mind a Szatmár és Ugocsa⁶⁷ megyei nemeseknek tartott közgyűlésen, ahol a résztvevőktől igazolást kaptak a vitatott birtokra vonatkozó jogait illetően. Az itt szerzett dokumentumok a későbbi jogi lépések jogosságának igazolásául szolgáltak a felsőbb fórumok előtt. Minekutána 1358-ban ugyanezen nemesek egy oklevéllel tiltakoztak Karácsony fiai ellen a saját tulajdonuknak tekintett birtokokra vonatkozóan, a per Bebek István országbíró elé került.⁶⁸ Ez volt az a pillanat, amikor a Bilkei család tagjai is megpróbálták megvédeni ugocsai érdekeltségeiket, és kieszközöltek egy oklevelet a királynétól, amelyben ez megtiltotta Bebeknek, hogy ítéletet hozzon az ugocsai nemesek által kezdeményezett perben.⁶⁹ A királyné azzal indokolta meg a tiltást, hogy a vitatott birtokokra ő is igényt tart, s a Bilkeiek valójában az ő nevében birtokolják azt.⁷⁰ Egy évvel később Erzsébet királyné egy hasonló tartalmú oklevelet bocsátott ki, ezúttal az ország főméltóságaihoz és Bereg megye ispánjához címezve. Ebben utasítja az érintetteket, hogy akik az Ugocsa határán fekvő birtokokat szeretnék megszerezni, azok kéréseikkel forduljanak közvetlenül hozzá, nyilvánvalóvá téve ezáltal célját, hogy a pert saját jogkörébe vonja.⁷¹

A per további lefolyása a két érintett család (Ardói és Bilkei) által eddig is használt kettősséget mutatja. Az Ardói család által, különböző jogi fórumok és hiteleshelyek előtt tett panasz- és tiltó levelek⁷² kronológiai sorát megszakítja az a még számosabb oklevél együttes, amelyet a királyné

bocsátott ki a Bereg megyei románok autonómiájára vonatkozóan.⁷³ Mindez Erzsébet 1380-ban, a nádornak és országbírónak szóló oklevelében csúcspontot ér el, amelyben tisztázza, hogy a hozzá tartozó birtokok esetén – mint láttuk, a korábbi dokumentumban az Ugocsa megyei román falvakat is ide tartozónak tekintette – csak a királyné beregi ispánjának, illetve kisebb jogügyek esetén a románok vajdájának van joga dönteni.⁷⁴

E fejlemények láttán a királyné segítségére számító románok is ennek megfelelő magatartást tanúsítottak: a sorozatos idézések ellenére nem jelentek meg egyszer sem a bíróság előtt, úgy véelve, hogy ők mentesülnek annak joghatósága alól. Erzsébet királyné halálával a család elveszítette támaszát, így az 1389. január 13-i ítélethirdetésekor Bebek Imre az Ardóiak javára döntött. Az ítélet szerint egyrészt az Ardói nemesek visszakapták Ardó és Rakasz falvakat és elrendelték birtokba vezetésüket ezek eredeti határainak figyelembevételével,⁷⁵ másrészt a Bilkei család tagjait a sorozatos távolmaradás miatt nem kevesebb, mint 126 márka bírság megfizetésére kötelezték.⁷⁶

Ez az a pillanat, amikor Bilkei Karácsony leszármazottai taktikát változtattak a küzdelemben, és ugyanazon eszközökhöz folyamodtak, mint bármelyik megyei nemes. 1390-ben Bálint, Bilkei Karácsony fia egy panaszlevelet juttatott el Zsigmond királyhoz, amelyben megvádolta az Ardói és Újhelyi családok tagjait, hogy rátörtek Rákóc és Misztice birtokaira, és egy szerinte jogtalan bírság megfizetésére kötelezték őt.⁷⁷ Zsigmond utasította a leleszi konventet az ügy kivizsgálására, megnyitva ezáltal az újabb, mintegy harminc évig tartó pereskedést a két érintett között, amelyet ezúttal azonban már ugyanolyan eszközök felhasználásával igyekszik megvívni a két fél.

Első körben a Bilkei család rendezte földüggyel kapcsolatos konfliktusát az Ardói család másik ellenfelével, a nagyszőlősi polgárokkal: 1390-ben megegyeztek a birtokaik közös határát illetően.⁷⁸ Utoljára 1393-ban tettek kísérletet arra, hogy az új királlyal is elismertessék a korábban, Erzsébet királynétól nyert és többször is megerősített kiváltságait: Zsigmond meg is erősítette az 1383. február 20-i kiváltságlevelet.⁷⁹

A per tovább folytatódott, ezúttal az Ardói család kezdeményezésére, akik panaszt tettek a Bilkei család tagjai ellen a Szabolcs és Bereg megyei nemesek részére tartott nádori

erők törékeny egyensúlya: egy nemes és városiak közötti per a 14. század-ból]. *Annales Universitatis Apulensis. Series Historica*, 15 (2011/1) 97–111.

⁶⁴ DL 38175.

⁶⁵ Nagyszőlős javára ugyancsak Mária királynő döntött: ZsO I. 1554. sz.

⁶⁶ 1351. júl. 25.; DL 38160.

⁶⁷ 1351. aug. 1.; DL 38162.

⁶⁸ DL 38161.

⁶⁹ Doc. Val. 130.

⁷⁰ „...quarundam possessionum nostrarum, quas ipsi nomine nostro et ex nostra commissione tenent et possident”. Uo.

⁷¹ Doc. Val. 138.

⁷² Mindez 1370-ben történt Opuliai László nádor előtt (Doc. Val. 179), illetve a leleszi konvent előtt 1373-ban (DL 38160). Mindehhez jön az országbíró előtt zajló, folyamatban lévő per is.

⁷³ Ld. fentebb.

⁷⁴ Doc. Val. 253.

⁷⁵ Illetve az általuk és a szomszédok által tanúsított határok alapján, mivel az eredeti, 1300-ban kibocsátott adománylevél időközben elveszett. A birtokba helyezésre 1389. jún. 20-án került sor a királyi ember és a leleszi konvent tanúbizonyosságának a jelenlétében, aki – követve az országbíró határozatát – nem vette figyelembe a Bilkei család tagjainak ellentmondását: DL 38204.

⁷⁶ DL 38160.

⁷⁷ A fentebb említett 126 márkáról van szó, amelynek – a korabeli törvények értelmében – egyharmada a győztes felet illette meg, s amit az ugocsai nemesek ily módon igyekeztek behajtani.

⁷⁸ ZsO I. 1562. sz.

⁷⁹ A Mária királynő által kibocsátott oklevélről van szó (Doc. Val. 273.). Zsigmond megerősítésére vonatkozóan ld. ZsO I. 2981. sz.

gyűlésen.⁸⁰ A számukra kedvezőtlen ítéletet és a birtokba helyezést követően ugyanis a Bilkei család románjai – Hosszúmezei⁸¹ János és Bocskófalvi Mihály segítségével – a tőlük elvett földeket megtámadták és erővel visszavették,⁸² megszegve ezzel az ítéletet és az abban megszabott birtokjogot. Természetesen az újabb idézés ellenére a Bilkei család tagjai ezúttal sem jelentek meg a bíróság előtt. Az ekkor kiállított oklevélből csak annyit tudunk meg, hogy az ellenfelek újabb büntetést szabtak ki rájuk, azonban ennek nagyságáról nincs ismeretünk. Egy évvel később szerzünk tudomást arról, hogy az Ardói nemesek birtokba vezetésekor kinyilvánított ellentmondás, illetve a Bilkei nemesek bíróságtól való távolmaradása arra készítette Ilosvai Leusták nádort, hogy a legsúlyosabb büntetést szabja ki a Bilkei, Dolhai és Bocskófalvi családok érintett tagjaira: fej- és jószágvesztésre ítélte mindegyiküket.⁸³ Ez alkalommal azonban a Bilkei család tagjainak jól megalapozott indokuk volt, hogy miért nem jelentek meg a bíróság előtt. A család, illetve ennek döntéshozó férfi tagjai ugyanis Zsigmond oldalán harcoltak, az 1389 óta évenként megismétlődő törökellenes hadjáratokban.⁸⁴ E hadjáratokra – amelyek az 1396. évi nikápolyi katasztrófában csúcsosodtak ki – a bárók bandériumai mellett elsősorban a déli megyék nemeseit mozgósították, ennek ellenére szinte biztosra vehető, hogy egy csapatnyi fegyveres Máramaros megyéből is képviseltette magát a harcokban. Legalábbis az 1392. évi hadjáratban részt vettek Drág és Balk máramarosi vajdák is, fegyveres hőstetteikért ugyanis már a csatamezőn megkapták a kővári uradalmat.⁸⁵ Ha mindehhez még hozzátesszük, hogy Bilkei György és Lukács familiárisai voltak Balknak és Drágnak⁸⁶, illetve a Zsigmond által a Bilkei és Dolhai családok részére a temesvári táborban kibocsátott oklevél,⁸⁷ akkor bizonyosra vehető, hogy a család tagjai valószínűleg több alkalommal is részt vettek a déli törökellenes hadjáratokban. Ez lehet a magyarázat arra is, hogy Zsigmond – aki szokásához híven minden hadjárat után megjutalmazta az abban résztvevőket – 1394 őszén megkegyelmezett az előző évben a nádor által fejvesztésre ítélt Dolhai Szaniszlónak és Bilkei Lukácsnak.⁸⁸

Úgy tűnik, Balk és Drág familiárisaikkal szembeni gondoskodása túlmutatott azon, hogy tisztségekkel látták el őket. 1378-ban a két vajda az Ugocsa vármegyei nyalábi uradalom birtokosa lett,⁸⁹ s ezáltal magukénak nyilvánították azt az öt⁹⁰ román falut is, amelyet Bilkei Karácsony fiai alapítottak. Az

Ardói nemesek azonnal panaszt tettek, ezúttal az új ellenféllel szemben,⁹¹ azonban mindennek semmilyen fogamatja nem lett a továbbiakban.

Az Ardói nemesek részéről megismétlődő birtokba helyezési kísérletek ellenére a Bilkei nemeseknek végig sikerült megőrizniük saját, Ugocsa megyei birtokaikat, több esetben is erőszakkal akadályozták meg azok újraiktatását. 1402-ben Ugocsa vármegye hatósága egy újabb oklevelet bocsátott ki Tamás és Benedek felperesek részére, amelyben arról számoltak be, hogy ezek megjelentek az érintett birtokoknál a birtokba helyezés érdekében, de életüket csak úgy tudták megmenteni, ha elszaladtak a felfegyverzett Bilkei nemesek⁹² elől.⁹³

Az újabb konfliktust azonban érdemes több szempontból is megvizsgálni. Az oklevél kibocsátója, Csáki György – aki Marcali Miklóssal együtt töltötte be a Szatmár, Bihar és Ugocsa megyék ispáni, illetve az erdélyi vajdai címet⁹⁴ – éppen a lázadás tetőpontján állt az akkor Lengyelországban hadakozó Zsigmonddal szemben. A Magyar Királyság keleti részén, elsősorban Szatmár-Ugocsa-Bereg-Máramaros vidékén kemény harcok folytak Zsigmond ellenfelei – a térség ispánjai – és támogatói között, akik közül mindenképpen kiemelkedett és fontos szerepet vitt Zsigmond rokona, a munkácsi várnagy, Koriatovics Tódor. A hadi potenciállal rendelkező családok eme két tábor köré szerveződtek. A vizsgálódásunk középpontjában álló személyek kapcsán tudjuk, hogy Balk Csáki György⁹⁵ oldalán harcolt, azonban korábbi familiárisa, a Bilkei család, követve szomszédja, a Dolhai család példáját, a munkácsi várnagy zászlaja alá sorakozott fel és a király oldalán harcolt.⁹⁶ 1406-ban, a vizályok lecsendesedését követően Zsigmond király védelmet adott ki a Bilkei, Ilosvai és Dolhai családok férfitagjainak a lázadás során elkövetett tetteiket illetően, arra hivatkozva, hogy az ő nevében harcoltak, és megtiltja a királyság összes bíróságának, hogy pert kezdeményezzenek ellenük e cselekedetekre hivatkozva.⁹⁷

Nem meglepő, hogy a lázadó Csáki által az Ardói nemesek részére kiállított panaszlevelet nem vették figyelembe, és ezek csak 15 évvel később, 1417-ben merészkedtek újra elővenni az ügyet, amikor már az érintettek mind elhaláloztak, és egy újabb generáció vitte tovább a pert.⁹⁸ Addigra a többszöri idézések figyelmen kívül hagyása miatt a Bilkei nemesek ellen kiszabott bírságok 24 márkára emelkedtek.⁹⁹ A konfliktus 1435–1436-ban érte el a tetőpontját, amikor is, ezúttal a nemzetség Újhelyi ága Bátor István országbíró íté-

⁸⁰ DL 38209.

⁸¹ Később Dolhai.

⁸² DL 38209.

⁸³ Doc. Val. 429.

⁸⁴ Engel Pál: A török-magyar háborúk első éve. *Hadtörténeti Közlemények*, 3 (1998) 14.

⁸⁵ Az oklevelet még a hadi táborban kiállította, szerb területen: Doc. Val. 384.

⁸⁶ 1393-ban huszti várnagyok. A 14. század folyamán a vár a máramarosi vajdai/ispáni címhez tartozott. Ld. Archontológia (Várnagyok, Huszt)

⁸⁷ Doc. Val. 429., ZsO I. 3628. sz.

⁸⁸ Doc. Val. 409., 429.

⁸⁹ A DL 26566. jelzetű adománylevel minden bizonnyal egy korabeli hamisítvány. Ennek ellenére Ugocsa megye ispánjaként bizonyára megkapták *honorként* a birtokot.

⁹⁰ *Sard* falut már nem említi az oklevél: Doc. Val. 444.

⁹¹ Uo.

⁹² Ez az első alkalom, amikor a család tagjai megkapják ezt a címet, bár eddigi információink szerint nemesi jogcímen ekkor még nem rendelkeztek egyetlen birtokkal sem.

⁹³ DL 38218.

⁹⁴ Archontológia.

⁹⁵ Ioan-Radu Seica: Participarea românilor din Transilvania și Ungaria la expedițiile militare din cadrul Regatului Ungarie (sec. XIV-XVI) [Magyarországi és az erdélyi románok részvétele a Magyar Királyságon belüli hadjáratokban a 14–16. században]. Cluj-Napoca, 2008. 26.

⁹⁶ Uo.

⁹⁷ ZsO II/1. 4754. sz.

⁹⁸ ZsO VI. 529. sz.

⁹⁹ Uo. – Az eredeti bírság három márka volt és ez a halasztások/távolmaradások számával arányosan nőtt.

letlevele alapján megjelent a Bilkei család ugocsai birtokán és foglyul ejtette Miklós fiát, Illést, illetve elkobozta ennek minden vagyonát. Az ítélet értelmében a birtok kétharmada az országbíró, míg a fennmaradó rész Újhelyi Demetert illette meg. Az akció betetőzéseként elkobozta Illés ingóságait is, azonban ennek rokona, István ingóságai közül nem talált meg semmit.¹⁰⁰

Az egész per leírását – 1390-től kezdődően – és a véghatározatot megtaláljuk egy ugyancsak Bátori István által kibocsátott 1436. szeptember 10-i oklevélben.¹⁰¹ Ebből megtudjuk, hogy a Bilkei nemesek ezúttal sem jelentek meg egyszer sem a bíróság előtt, ezáltal ismét jelentős bírságot halmoztak fel. Ugyanezen indokból, illetve az Ardói és Újhelyi nemesek állhatatosságának köszönhetően az országbíró véleménye szerint bizonyítani tudták, hogy jogosan kéri az Ugocsa megyei birtokokat, amelyeket az meg is ítelt számukra, az alpereseket pedig fejvesztésre ítélte. Javaikat már egy évvel korábban elkobozták,¹⁰² Illést pedig ugyanakkor fogolyként tartóztatták, az ítélet értelmében azonban, a kor szokásainak megfelelően a foglyot jogosan kiszolgáltatták a felperesnek, hogy az saját belátása szerint tegyen igazságot az illetővel szemben. Élete komoly veszélyben forogván, Illés beleegyezett, hogy lemond Újhelyi Demeter javára az összes Ugocsa megyében elterülő birtokrészéről, amennyiben az lemond az ítélet végrehajtásáról.¹⁰³

Az elhúzódó per e váratlan fordulattal a végkifejlethez közeledni látszott, azonban egy évvel később, 1437. szeptember 19-én Bilkei István – akiről nincsenek korábbi információink, illetve a már említett oklevélből megtudjuk, hogy ekkor éppen királyi palotás és *lektor* tisztségeket töltötte be – elérte, hogy Zsigmond király újadomány címén az ugocsai birtokokat végleges és visszavonhatatlan adományul adja.¹⁰⁴ Ez a váratlan, a Bilkei család számára kedvező fordulat mindenképpen István császárhoz fűződő szoros személyes kapcsolatának, illetve egy másik közbenjárónak (*relator*),¹⁰⁵ Aranyi Istvánnak, Nógrád megye ispánjának volt köszönhető.

A Bilkei család katonai karrierje – amely Zsigmond trónra lépésétől kezdődően vált egyre szembetűnőbbé – kapcsolatba hozható a család Máramaros megyei birtokaival is, Lipcsével és Herincsével, amely kenézséget 1350 óta birtokolták.¹⁰⁶ A család máramarosi társadalmi helyzete nagyban különbözött mind a Bereg, mind az Ugocsa megyei viszonyoktól. A 14. századtól kezdődően Máramaros egy sajátos társadalmi viszonyokkal rendelkező térség, ahol a román kenézek és vajdák léte jól körülhatárolható. Egy hasonló társadalmi helyzetű, Beregben vajdai státusszal rendelkező család Máramarosba érve, ahol a társadalmi életet hasonló rangú családok határozták meg, az ottani vajdának alárendelt egyszerű kenézzé vált. Legvalószínűbb, hogy I. Lajos király, mint neki

hűséges alattvalókat helyezte a Bilkei családot a helyi kenézek fölé, betartva ezzel a térség szabályait és a hely szokásait, de egyben uralmát is kiterjesztve rá. Ez az egymásra helyezések kitűnik már az I. Lajos-féle adományleveléből is, amelyben a király meghagyta a két falu lakóinak, hogy támogassák az új feljebbvalójukat és engedelmeskedjenek neki, mint bármely kenéznek.¹⁰⁷ Azon tény, hogy ez a térség *de facto* már egy másik helyi kenéz birtokában volt, csak később, Zsigmond király uralkodása idején vált egyértelművé, amikor az egykori tulajdonos, az Úrmezei család – valószínűleg ugyancsak a király mellett szerzett hadi érdemekért cserébe – kieszközölt egy teljes körű birtoklási jogról rendelkező adománylevelet ugyanezen két településre, Lipcsére és Herincsére vonatkozóan.¹⁰⁸ A Bilkei család mulasztása ez esetben az volt, hogy eddig az időpontig nem sikerült megújítaniuk adománylevelüket az új uralkodóval, és ezáltal szabad utat engedtek a szomszédban lakó ellenfeleknek, hogy visszaköveteljék egykori jussukat. A Bilkei és Úrmezei családok birtoklási jogainak érvényesítése egy hosszas per kezdetét is jelenti, ami felszínre hozza a térségben a kenézi és nemesi birtoklási mód egymásra tevődéséből fakadó ellentmondást.

Feltételezhető, hogy a Bilkei családnak történt kenézi adományozás után eltelt ötven év alatt a két család között szorosabb kapcsolat alakult ki, s igyekeztek elkerülni, hogy perre kerüljön sor. Erre vall az a tény, hogy a Lipcse és Herincse fellet teljes nemesi birtoklási joggal rendelkező család a birtok visszaszerzését követően annak egyharmadát a Bilkei kenéznek adományozta, a faluban található malom egy részének használati jogával együtt.¹⁰⁹ A Bilkei család azonban nem elégedett meg az ingyen kapott egyharmad résszel, s nem viselte el, hogy jogaiban bármilyen szinten is korlátozva legyen. 1412-ben az Úrmezei család tagjai arra panaszkodtak, hogy a Bilkeiek megtámadták és kifosztották a két falut, lakóinak 1500 forint kárt okozva, elvették az az évi termésüket, illetve megölték azokat, akik megpróbáltak ellenszegülni nekik.¹¹⁰ Ezt az esetet úgy is értelmezhetjük, hogy a Bilkeiek megpróbálták érvényesíteni kenézi jogaikat, az adó behajtása ugyanis ezen jog részét képezte.¹¹¹ Mindennek ellenére a leleszi konvent előtt megejtett és az oklevélben rögzített panasz automatikusan maga után vont egy hosszas pert. Fél évvel az eseményeket követően Rozgonyi Simon országbíró egy felemás ítéletet hozott, amelyben végérvényesen a Bilkei család javára ítélte meg a két falu, Lipcse és Herincse fölötti kenézi jogokat.¹¹² Azonban az oklevél helyt hagyott más értelmezéseknek is, ezáltal egyik fél sem tekinthette magát igazán vesztesnek, az 1404-es adománylevelével alapján ugyanis az Úrmezeői családnak is meghagyta a teljes nemesi birtoklási jogát

¹⁰⁰ Az Újhelyi Demeternek jutott rész részletes leírását ld. DL 38210.

¹⁰¹ DL 38210.

¹⁰² Uo.

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ DL 44169.

¹⁰⁵ Uo. – Nógrád megye ispánja Losonci István erdélyi vajda familiárisa és egyben Bálványosváralja, Hátszeg és Déva várnagya is volt.

¹⁰⁶ Doc. Val. 84.

¹⁰⁷ Uo. – Az adománylevelet a király 1365-ben megerősítette: DL 43357.

¹⁰⁸ ZsO II/1. 3130. sz.

¹⁰⁹ ZsO I/1. 3876. sz.

¹¹⁰ ZsO III. 2253. sz.

¹¹¹ Lényegesnek tűnik az oklevél azon részlete, amely azt taglalja, hogy a támadók elvitték a falu lakosságának az évi termését (valószínűleg annak egy részét: a panasztevő bizonyára túlzott). A fegyveres összeütközés az új tulajdonos embereivel történt összetűzés eredménye is lehetett.

¹¹² ZsO III. 2949. sz.

a két települést illetően.¹¹³ Az oklevél lehetőséget teremt némi pontosítás megtételére is. Ez az oklevél ugyanis azon kevesek egyike, amelyben konkrétan megfogalmazták a kenézi joggal járó kötelezettségeket is: a census fejében a két település után a Bilkei család 24 juhval tartozott a királynak, illetve egy lándzsával¹¹⁴ volt köteles részt venni a hadjáratokban. Az oklevél nem részletezi tovább e jog mibenlétét, így a kenéz jogaira, vagy a jobbágyok vele szembeni kötelezettségeire vonatkozóan nem nyerünk újabb információt, a forrás megelégszik annyival, hogy ezek a Máramarosban érvényben lévő szokás szerint történnek (*more et consuetudine prefate terre Maramorosiensis*).¹¹⁵

A máramarosi családdal való konfliktus még 1419-ben is tartott, amikor ezek vágnak vissza és gyűjtják fel a Bilkei család Lipcsében lévő házát.¹¹⁶ Ez év május 29-én Zsigmond király is végítéletet hozott a két család közötti perben. Az oklevelet érdemes részleteiben is elemezni, mivel jól rávilágít az egymásra tételezhető jogokra, amelyek a két máramarosi falu esetében előálltak, minekutána azt nemesi joggal is eladományozták. Az elemzés elsősorban az Úrmezei család érvelésére épül. Ők azzal érveltek, hogy amikor a két falu részükre új adomány címén, teljes joggal lett eladományozva, akkor az adománynak magában kellene foglalnia a birtokra vonatkozó kenézi jogokat is.¹¹⁷ Ezáltal az Úrmezei család igyekezett elkerülni a kettős tulajdonlást a birtok felett, ami egyben maga után vonta volna egyes haszonélvezetek elvesztését az ugyanazon területen lévő kenéz javára. Más térségekben lévő példák alapján feltételezhetjük, hogy a kenéznek volt joga a birtokról az adók begyűjtése, amelynek egyharmadát megtarthatta saját szükségleteire.¹¹⁸ Ugyanígy évente 2–6 napig igénybe vehette a jobbágyok munkáját, illetve a jobbágyok által megművelt birtokrész egy részének a termése is őt illette meg.¹¹⁹ Ilyen körülmények között, amikor az Úrmezei család a kenézségre vonatkozó teljes királyi jogok részükre történt eladományozására hivatkozott,¹²⁰ akkor nyilvánvalóan a kenézek királlyal szembeni kötelezettségeire – a juhadományra, illetve hadi kötelezettségekre – is utalt, ugyanakkor az ezzel járó előnyöket sem szerette volna elveszíteni. Feltételezhetjük azt is, hogy a teljes nemesi birtoklási joggal rendelkező Úrmezei család nem akarta újabb járulékokkal megterhelni a jobbágyokat, akiket már amúgy is megterhelt a kenézzel szembeni kötelezettség. Ezért arra törekedtek, hogy mindkét jog

megszerzésével egyben megszüntessék a kenézi jogból fakadó kötelezettségeket.

Zsigmond ítélete azonban más irányba vitte el a két birtok történetét. A király az I. Lajos által még 1350-ben kiadott adománylevelével – amelyben örök időkre a Bilkei családnak adományozta a két faluból álló kenézséget –, illetve az 1412-ben az országbíró által kibocsátott hasonló tartalmú ítélet alapján ismét a Bilkei család javára ítélte meg a két falut, Lipcsét és Herincsét, és elrendelte birtokba helyezését is.¹²¹

Nobiles de Bilke

A Bilkei család életében – és valószínűleg szomszédai esetében is – egy magatartásbeli változás figyelhető meg, amely Zsigmond király uralkodásának idejére, a 15. század elejére tehető. A változás egy hosszú folyamat eredménye volt, amely mögött több külső és belső ok is meghúzódhatott. A külső okok között egyrészt a Zsigmond uralkodása idején az általunk tárgyalt térséget is érintő s a birtokstruktúrában végbe menő radikális változásokat említhetjük, valamint azt, hogy a király képtelen volt támogatni a helyi sajátosságok fennmaradását, másrészt a belső okok között megtalálhatjuk a család tagjainak azon törekvését, hogy a család gazdasági és társadalmi emelkedése érdekében alkalmazkodniuk kellett a kor realitásához. Lényeges adat, hogy a család társadalmi státuszát is jelző *román* megnevezés – ami állandó kísérfőjük volt az Anjou korban az Erzsébet királyné és Mária királynő által kibocsátott oklevelekben – Zsigmond hatalomra kerülését követően azonnal eltűnt. Egyetlen egyszer találkozunk még vele, 1419-ben, amikor a Bilkei család máramarosi kenézi státuszára történik utalás.¹²² Ugyanakkor a család tagjainak *nemesként* való említése korábban megjelenik, mint hogy a család bármely birtokot teljes, vagyis nemesi joggal birtokolná,¹²³ s ez a jelenség is ugyancsak Zsigmond uralkodásának idejére datálható.¹²⁴ A nemesi megnevezés egyszeri előfordulása értelmezhető a királyi kancellária hibájaként is, azonban a román jelző eltűnése mindenképpen a család addig meglévő speciális jogi státuszának a megváltozására utal.

A 15. század második fele az uniformizálódás felé tett újabb lépés időszaka a Bilkei család életében, amikor is a Magyar Királyság jogállás szerinti elitjének teljes jogú tagjává váltak. Ezt követően már nehezen találunk olyan adatokat vagy utalásokat, amelyek a család egykori státuszára vagy eredetire utalnak. Akárcsak más nemesek esetében, e családnak is az egyik legfőbb elfoglaltsága birtokaik növelése, illetve adott esetben azok megtartása volt. A 15. század második

¹¹³ Uo.

¹¹⁴ Uo. – Hasonló esetre, amikor a kötelezettség mennyiségét is rögzítik, csak egy viszonylag távoli vidékről, Dél-Lengyelországból ismerünk példát. Az itteni román falvak kenézei az uruk felé évente két nagy garassal tartoztak minden egyes jobbágy után, és háború esetén három lándzsával kellett részt venniük ennek csapatában. Ld. I. A. Pop: *Instituții* i. m. 45.

¹¹⁵ ZsO III. 2949. sz.

¹¹⁶ Az oklevél kibocsátását 1419–1420-ra lehet datálni: ZsO VII. 2443. sz. – Vagy a konfliktus 1419 eleji eszkalálódásáról, vagy a Zsigmond király májusi döntésére adott egyik válaszlól lehet szó.

¹¹⁷ ZsO VII. 531. sz.

¹¹⁸ I. A. Pop: *Instituții* i. m. 45.

¹¹⁹ Ez a dél-lengyelországi kenézi intézményről szóló ismereteink alapján állapítható meg: Uo.

¹²⁰ ZsO III. 2949. sz.

¹²¹ ZsO VII. 531. sz.

¹²² „Volahos de Bilke”: ZsO VII. 531. sz.

¹²³ Valószínűleg az első, teljes – vagyis nemesi – joggal a családnak adományozott birtokok Rákóc, Misztice és Lukova voltak 1437-ben: DL 44169. – A bilkei birtokot illetően nem rendelkezünk hasonló információval, és hajlunk az irányba, hogy feltételezzük: nem is rendelkezett a család ilyen adománylevellel. Ellenkező esetben a család mindenképpen kérte volna a birtokra vonatkozó jogai megerősítését is.

¹²⁴ 1402: DL 38218. – 1419-ben „nemes”-ként valójában csak Bilkei György feleségét, Annát jellemezték, aki ténylegesen nemesített Úrmezei családból származott. Máramarosi diplomák i. m. 134.

felől viszonylag nagy számban fennmaradt birtokperekkel kapcsolatos iratok lehetőséget adnak a család magatartására vonatkozó egyes megállapítások megfogalmazására, ezáltal is tovább árnyalva a képet a család különböző időszakban betöltött státuszára vonatkozóan.

A birtokok körüli perlekedés e periódusban – Zsigmond uralkodása alatt és a konkrét nemesítést megelőzően – is állandó jelleggel megmaradt, Ugocsában tovább folytatódott az Ardói és Újhelyi, Máramarosban pedig az Úrmezei család ellen. 1460-ig a Bilkei család tagjai birtokaik nagyságát és státuszukat illetően egy emelkedő szakaszban voltak, igyekeztek ugyanis a konfliktusaikat békés úton rendezni. Annak ellenére, hogy első körben a Hont-Pázmány nemzetség elleni pert – ami több mint egy fél évszázadon át zajlott – megnyerték, 1439-ben a Bilkei család tagjai jobbnak látták, ha Rákóc, Lukova és Misztice birtokok negyedrésztét Újhelyi Demeternak adományozzák.¹²⁵ E békés megegyezés hátterében az időközben létrejött rokoni kapcsolat állhatott, Bilkei Bálint és Újhelyi Ilona ugyanis házasságra léptek, amelyből két gyermek is született: László, akit egyetlen egyszer, 1418-ban mint örökös nélkül említenek a dokumentumok, – illetve István, akinek a család az időközben Bereg vármegyébe átkerült birtokokra vonatkozó teljes jogú adománylevél kieszközölését köszönhetette. Őt egyházi karrierje fosztotta meg az önálló család alapításától.¹²⁶ A család négy ága közül – akiknek az 1437-es királyi adománylevél szólt¹²⁷ – az egyikét, István részét jó szándékból Újhelyi Demeternak hagyták, ezáltal is elkerülve egy újabb, jogi konfliktus kibontakozását.

Első körben ugyanezt a békülékeny hangnemet üti meg a család a máramarosi Úrmezei családdal szemben is. 1449-ben Budán egyezség jött létre a két fél között, egyrészt Sándor fia, István és Bolond (*dictus Bolond*) Péter fia, István között, másrészt Péter fia, János és Úrmezei Mik fia, János között, amelynek értelmében felosztották egymás között a Máramaros megyei Lipcse és Herincse birtokokat.¹²⁸ Valószínűleg ugyanilyen értelemben akartak megegyezni a birtoklasi módra vonatkozóan is, mivel Zsigmond 1419. évi határozata¹²⁹ – amely a kétféle jogot megosztotta a két család között – egyik felet sem elégtette ki.

A Zsigmond halála és Mátyás király trónra kerülése között eltelt mintegy két évtizednyi idő kedvezett a családnak, gazdasági stabilitást eredményezett a számukra. Az 1457–58. évi konfliktus idején a Bilkeiek a trónon lévő V. László pártját fogták,¹³⁰ aki katonai segítség fejében többféle előnyt biztosított az őt támogatóknak. 1457-ben három oklevelet is kibocsátottak a család számára, amelyek közül a legfontosabb a család birtokait újadomány címén megerősítő oklevél. Ezen birtokok

mindegyike – Bilke, Dubróka, Komoróc, Rákóc, Misztice és Lukova – Bereg megye területén helyezkedett el.¹³¹ Ugyanebben a hónapban a király érvénytelenítette azt az adománylevelet, amely hátrányosan érintette a család Máramarosban lévő kenézi jogait azzal, hogy Keselymező falut Simon huszti plébánosnak és testvérének adományozta, arra hivatkozva, hogy az a Bilkeiek által birtokolt kenézséghez tartozik, mivel a falu Lipcse és Herincse határában terül el.¹³² Ugyanakkor úgy tűnik, hogy az Úrmezei család nem követte a Bilkeiek politikai választását, mivel a hatalmi küzdelemben a Hunyadiak oldalára állt. Minderről azáltal szerzünk tudomást, hogy ugyanebben az évben V. László király a Bilkeiek máramarosi birtokát saját védelme alá helyezte, meghagyva a megye hatóságának, hogy védje meg azt, elsősorban az Úrmezei családdal szemben.¹³³

1458-ban Bilkei Mihály mint Bereg megyei alispán szerepel a családja tetteit elítélő egyik perben.¹³⁴ Jelenlegi információink szerint csak három hónapig, 1458 szeptembere és decembere között töltötte be ezt a tisztséget.¹³⁵ Ugyanebben az időszakban a család egy szerény kísérletet tett birtokai növelésére, 12 forintért ugyanis zálogba vette az Újhelyi családdal rokon Wedi Gergely Rákócon, Miszticén és Lukován lévő birtokrészét.¹³⁶ A zálogba vett birtokrészek vissza nem adása miatt egy kisebb per kezdődött, amely azonban 1461-re befejezettnek tűnt.¹³⁷

A Bilkei család számára az V. László királyt támogató magatartásból származó előnyök csak átmenetinek bizonyultak. 1462-ben egy, az Újhelyi családdal – már feledésbe merült – konfliktusuk újult ki, amikor is a *Bolond* Péter fiai, Miklós és István által felhalmozott bírság miatt (mindezt valószínűleg a bíróságtól való távolmaradás miatt szabták ki rájuk) Mátyás király összes birtokaik¹³⁸ elkobzása mellett döntött, míg a bírót megillető részt (a birtokok kétharmadát) anyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozta. Nincs azonban információnk arról, hogy ezt a bírósági végzést a gyakorlatba is átültették-e. Valószínűleg haladékot kaptak, mivel 1469-ben arról értesülünk, hogy *Bolond* Péter négy fia 400 forintért cserébe el szeretné adni máramarosi birtokrészeit a Dolhai családnak.¹³⁹ Annak ellenére, hogy a család másik ága – Iváskó leszármazottai – tiltakoztak a szándék ellen,¹⁴⁰ 1471-ben Dolhai Ambrust ellentmondás nélkül iktatták be a birtokrészekbe.¹⁴¹

¹³¹ DL 44829.

¹³² Diplomele Maramureşene i. m. 234.

¹³³ DL 44853.

¹³⁴ *Neumann Tibor*: Bereg megye hatóságának oklevelei (1299–1526). Nyíregyháza, 2006. (a továbbiakban: Bereg) 207. sz.

¹³⁵ Bereg 17.

¹³⁶ DL 38327., DL 38337.

¹³⁷ DL 38337.

¹³⁸ A Bereg megyei Bilke, Rákóc, Misztice, Lukova, Dubróka és Komoróc egy része, illetve a Máramaros megyei Lipcse, Herincse, Berezna, Ökörmező, Vízköz (Szolyma) és Kelecsény: Diplomele Maramureşene 257. – A kutatás jelenlegi állása szerint nem világos, hogy mikor és hogyan kerültek e falvak a család birtokába. Ez az első alkalom, amikor a család birtokai között említik.

¹³⁹ Diplomele Maramureşene i. m. 278.

¹⁴⁰ DL 45333.

¹⁴¹ DL 45464.

¹²⁵ DL 38276.

¹²⁶ Ld. a Filipaşcu által készített családfát: *A. Filipaşcu*: Patronime i. m. 269. – Az István által betöltött császári lektor tisztsége ugyanis feltételezte az egyházi rendek felvételét.

¹²⁷ Bilkei István, Illés és *Magnus* Péter utódai: DL 44169.

¹²⁸ Diplomele Maramureşene i. m. 197.

¹²⁹ Amíg az Úrmezei család a teljes jogú adományba beleértette a két falura vonatkozó kenézi jogokat is, addig a Bilkei család is elégedetlen volt, mivel a Lipcsére és Herincsére vonatkozó kenézi jogukat csak az első lépésnek tekintették a nemesi jog megszerzésében.

¹³⁰ *I.-R. Seica*: i. m. 32.

1469-ben *Bolond* Péter fiai újabb segítséghez jutottak, ekkor ért véget ugyanis az Úrmezei Jánossal folyó perük,¹⁴² amelyben a király fő- és jószágvesztésre ítélte ellenfelüket. A kor szokásához híven az ítéletet ezúttal sem ültették át a gyakorlatba, ugyanakkor ez elősegítette a két fél megegyezését: Lipcse és Herincse birtokokat ugyanúgy birtokolták tovább, Berezna, Ökörmező, Vízköz és Kelecsény birtokokat pedig felosztották egymás között. Természetesen e birtokok egy része Bolond Péter fiait rokoni (*condivisionales*) alapon illette meg. Ezek rövid ideig maradnak a család tulajdonában, hiszen az adós családtagok igyekeztek ezeket is eladni. Ugyanezen év folyamán a család több tagja – akik feltehetően folytatni szerették volna a pert – tiltakoztak az ellen, hogy rokonaik eladják a máramarosi birtokrészeket.¹⁴³

A gazdasági hanyatlás a család más tagjainál is megfigyelhető, és Bilkei Iváskó fia, András esetében a legszembetűnőbb, akinek életében egy elhúzódó per kezdődött, ezúttal a Mátyfalvi családdal. 1465-ben Katalin, Mátyfalvi Pál özvegye a saját és a fia, György, illetve a lányai, Krisztina és Anna nevében kijelentette, hogy szeretné, ha részére iktatnák Bilkei Iváskó birtokrészeit (Lukova, Bilke, Misztice és Dubróka birtokokat), amelyeket tulajdonosuk zálogba bocsátott neki.¹⁴⁴ A birtokba helyezésnek azonban Iváskó fia, András ellentmondott, akit emiatt megidéztek a bíróság elé.¹⁴⁵ Csak 1477-ben sejlik fel előttünk a per összes részlete. Katalin – Mátyfalvi György anyja – férje, Bilkei Iváskó halála után újrահázasodott. Első férjétől megkapta e birtokrészeket, egyrészt mint hitbér, másrészt mint zálog, egy bizonyos összeg fejében.¹⁴⁶ A konfliktus valószínűleg abból eredt, hogy nem volt pontosan elhatárolva a birtok azon része, amelyet hitbér gyanánt, illetve amelyet zálogba kapott. Mivel nem szeretne volna, hogy a család birtokai idegen kézbe kerüljenek, 1470-ben – valószínűleg időközben jobb anyagi helyzetbe kerülve – Bilkei Iváskó János visszatért a korábbi ügylethez, s 200 forintért igyekezett visszaváltani a birtokrészeket.¹⁴⁷ Mivel a két fél nem tudott egyezsége jutni, 1474-ben Bilkei Iváskó fia, András a bíróság, pontosabban Miklós milkói püspök és esztergomi vikárius elé idéztette Mátyfalvi Györgyöt, hogy az esküt tegyen ott.¹⁴⁸ Annak ellenére, hogy ő volt a perbehívó, a kijelölt időpontban Bilkei András nem jelent meg a milkói püspök előtt. Így 1475-ben az egyházi bíróság Györgyöt nyilvánította ki győztesnek, Andrást pedig hét forint erejéig a perköltségek megfizetésére kötelezte.¹⁴⁹ Bilkei András ezt követően igyekezett kimagyarázni távollétét, azzal indokolva azt, hogy az általa megbízott Palkó Péter ügyvédet Esztergom felé menet meggyilkolták, s ezért kérte a per újrafelvételét.¹⁵⁰ E védekezést

azonban nem fogadta el a milkói püspök, úgy érvelve, hogy csak igyekszik kibújni a bírság megfizetése alól, ezért kiközösítette mind Andrást, mind azokat a hozzátartozóit, akik igyekeztek bizonyítani állítását.¹⁵¹

Ezt követően András apja, Iváskó igyekezett békés úton megoldani a helyzetet, 1475-ben fogott bírák előtt biztosította Mátyfalvi Györgyöt, hogy elfogadja a birtokok felosztását – amiről valószínűleg ezt megelőzően állapodtak meg –, s megesküdött, hogy megtartja az egyezséget, különben 100 forintot köteles fizetni.¹⁵² Az egyezés azonban nem volt hosszú életű, 1477-ben ugyanis a Mátyfalviak saját birtokrészüknek a Bilkeiek által való elfoglalására panaszkodtak.¹⁵³ A Bereg megyei hatóság által lefolytatott vizsgálatból az is kiderült, hogy a hatalmaskodás előtt András meg akarta venni Györgytől a birtokrészt, azonban György nem volt hajlandó eladni azt.¹⁵⁴ A per ezt követően Mátyás király elé került, aki Mátyfalvi György vallomása alapján több ízben is megidézttette Bilkei Andrást és feleségét, Annát, egyrészt a birtokrész elfoglalása, másrészt az azon elkövetett bűncselekmények miatt.¹⁵⁵

1479. december 4-én Mátyás király elrendelte a bíróságtól való távolmaradás következtében kiszabott büntetés behajtását, amely ekkorra már elérte a két nehéz marka vagy 72 forint összeget. A bírságot a család ingó- és ingatlanvagyonából kellett behajtani, az utóbbihoz csak akkor kellett folyamodni, ha az előbbieket nem fedezték ezt az összeget.¹⁵⁶ Pár nappal később a király a Bilkei Andrástól behajtandó bírság kétharmadát Zoárdfi Balázsnak, Mátyfalvi Zoárdfi György rokonának adományozta.¹⁵⁷

A vizsálya a pert vivő felperes, Mátyfalvi György halálát követően, valamikor 1493 körül simulhatott el. Özvegyének panaszra szerint Bilkei András nem tartotta be az ítélet alapján elvégzett iktatást, és 1490-ben visszafoglalta a Mátyás király ítélete által neki megítélt birtokrészt.¹⁵⁸ Ezt követően nincsenek újabb információink a per további lefolyását illetően, ezért feltételezhető, hogy az érintett felek egyezsége jutottak, mivel 1502-ben György fia, Mátyfalvi Ferenc kinyilvánította szándékát, hogy szeretné pénzért visszavásárolni az Annának, Bilkei Iváskó feleségének járó leánynegyedet.¹⁵⁹

Következtetések

Mint a fenti elemzésből is kitűnt – főleg a 14. század végére és a 15. század elejére vonatkozóan –, a Bilkei család társadalmi magatartása megyéről megyére változott az éppen betöltött státuszának vagy a hely szokásainak megfelelően. Beregben a család egy szűk, de egységes csoport elitjének számított,

¹⁴² Nem ismerjük az ítélet pontos részleteit. Az információ ugyanis csak egy későbbi oklevélben maradt fenn, amely a két fél közötti megállapodás részleteit taglalja, s ebben csak mellékesen említik a Jánost sújtó fővesztést: DL 67034.

¹⁴³ Diplomele Maramureşene i. m. 287.

¹⁴⁴ DL 38344.

¹⁴⁵ Uo.

¹⁴⁶ Bereg 220. sz.

¹⁴⁷ DL 86700.

¹⁴⁸ Valószínűleg a vitatott birtokok hovatartozását illetően: DL 38380.

¹⁴⁹ DL 38381.

¹⁵⁰ DL 38382.

¹⁵¹ Bilkei András, Dubrókai Mihály és nővérei, Ilona és Margit: DL 38385.

¹⁵² DL 38383.

¹⁵³ DL 38392.

¹⁵⁴ Bereg 221. sz.

¹⁵⁵ DL 38296., Bereg 223. sz., DL 38408., DL 38414., DL 38415.

¹⁵⁶ DL 38411. – A szentjobbi konvent jelentése az utasítás végrehajtásáról 1479. jan. 25-én kelt: DL 38418.

¹⁵⁷ DL 38417.

¹⁵⁸ DL 38429.

¹⁵⁹ DL 38439.

birtokai a királyi birtokon terültek el, és bizonyos kötelezettségeikért cserébe számíthatott a király/királyné támogatására. A család Ugocsában történő megjelenésével a helyzet megváltozott. Azon társadalmi magatartásuk, amely működött Beregben, Ugocsában nem volt érvényes a megyei nemesekkel szembeni perekben, ahol a közigazgatási és bírósági struktúrák a helyi elit tudatába már jól beépültek. Az ugocsai nemesek ugyanis nem ismerték el és nem tartották be a szomszéd megyék, Bereg és Máramaros román lakosságának sajátos jogszokásait, és saját törvényeik és szokásaik szerint cselekedtek. Máramarosban a Bilkeiek a király döntése nyomán jelentek meg mint kenézek, ahol hasonló struktúrát találtak, mint Beregben, itt azonban a családok folyamatos küzdelemben álltak egymással saját státuszuk megtartása érdekében. Első körben a család látszólag győzedelmeskedett, azonban a régi tulajdonos is hamar alkalmazkodott a kívülről érkező körülményekhez, és a család nagy ellenfelévé vált. Mindezek hatására az itteni sajátos viszonyok és szokásjogok tovább fennmaradtak, mint Bereg megye esetében.

Véleményünk szerint a Bilkei család magatartásának egyik legerősebb jellemzője az alkalmazkodó képesség, amely a beregi és ugocsai magatartásuk összehasonlításakor domborodik ki legszembetűnőbben. A család egy fél évszázadon át hű maradt a Beregben „tanultakhoz”, és kitarat az ottani kiváltságai és jogi autonómiája mellett, hogy aztán gyorsan változott, amikor egyértelművé válik, hogy ez a magatartásforma nem működik. Magatartásuk „igazi” nemesi viselkedéssé válik, amikor katonai erejüket is felhasználják jogaik érvényesítése, illetve a társadalmi hierarchiában való előrejutás érdekében. E megfontolásból 1390-től kezdődően több Zsigmond király által vezetett hadjáratban is ott találjuk a család egyes tagjait. Az a tény, hogy a családnak amúgy is hadi kötelezettségei voltak,¹⁶⁰ nem von le semmit abból az érdemből, hogy jól kamatoztatták az így szerzett kapcsolataikat és szolgálataikat, hogy kieszközöljék azokat a kiváltságokat, amelyekre épp szükségük volt. Ugyanígy mérvadó az a tény is, hogy a család nagy gondot fordított az adomány- és kiváltságlevelek folyamatos megújítására, amit az új uralkodó trónra lépésekor azonnal elértek, sőt egy-egy uralkodó esetében akár többször is. Ugyanígy szokássá vált a családban, hogy minden földdel kapcsolatos ügyet hiteleshely által kibocsátott oklevélben rögzítsenek, főleg a családon belüli földmozgásokat igyekeztek jól dokumentálni, ezen belül is elsősorban a nők utáni hozományt.¹⁶¹ Ez a magatartás – amelyet a Bilkei család nagyon hamar átvett – szükséges volt a középkori Magyar Királyság jogviszonyai között, ez biztosította ugyanis egy-egy per esetén a tulajdonjog fennmaradását.

Mindezekkel együtt a Bilkei családnak van néhány sajátos vonása, amely végig megmaradt az általunk tárgyalt periódusban, a 16. század elejéig. Egyik ilyen állandó jellegzetesség a bármilyen szintű bíróság előtt való megjelenés tudatos szabotálása, amelyen a sorozatos idézések és bíróságok ellenére sem változtattak. Egyes esetekben az volt

távolmaradásuk oka, hogy nem ismerték el a bíróság fölöttük való joghatóságát,¹⁶² de találunk kivételeket is, amikor alapos ürügyük volt a távolmaradásra, például távoli vidékeken való hadakozás, ami nem tette lehetővé a bíróság helyszínére való utazást. Ezeket az eseteket leszámítva a magatartás folyamatos fenntartása az egész 15. század folyamán, illetve a korban bevett szokásként működő jogi képviselő/ügyvéd fogadásának az elmulasztása mögött tudatosságot kell feltételeznünk, aminek következtében – elsősorban a birtokokkal kapcsolatos perekben – a család többször is komoly veszteségeket szenvedett el.

Mindezen megállapítások a román történetírás¹⁶³ azon eredményeinek igazolásául szolgálnak, hogy egy adománylevél megléte – akkor is, ha az kötöttségekkel bír, illetve kenézi jogállású – csak egy átmeneti lépés a királyság elitjébe való bekerülés felé. A kenézi jogállású családok többségének ugyanis rövid időn belül sikerült „igazi” nemessé válniuk.

A Bilkei család esetében Zsigmond király uralkodásának utolsó éveiben történik meg a teljes, nemesi jogállású földadomány.¹⁶⁴ A család ezt követő fejlődése és társadalmi belüli magatartása még inkább hasonlónak válik a környezetükben élő nemesekéhez. A 15. század elején első körben a megnevezésbeli megkülönböztetés tűnt el, majd ezt követte az egyenjogúvá válás. Egyre aktívabban kapcsolódnak be a Zsigmond uralkodását végig jellemző sorozatos hadjáratokba, kihasználva ezáltal a király jóindulatát, hogy megerősítsék adományleveleiket, kegyelmet eszközöljenek ki, vagy feljebb jussanak a társadalmi és gazdasági hierarchiában. Ebből a szempontból már semmilyen különbséget nem tudunk felfedezni a Bilkei vagy más ugocsai nemesi családok magatartásában. Jogi ügyeik is a megyei nemesi családok hasonló ügyleteihez válnak hasonlónak: a szomszédokkal való – néha erőszakos – összetűzés viszonylag kis kiterjedésű földdarabokért, vagy házassági szövetségek esetén viszálykodás a nőági öröklés kapcsán. Mindezek minden esetben lassú és hosszán elhúzódó perekhez vezettek, amelyek pár évtizeddel későbbi megoldása sok esetben megegyezés útján ért véget, amikor is felosztják egymás között a vitatott földdarabot.

Más megyei nemesi családokhoz hasonlóan a Bilkeiek esetében is a királlyal való viszony – amelyet sok esetben egy nagyobb család határoz meg, akihez elszegődtek familiárisnak – fontos tényezője a család státuszának.

A család egy évszázados kedvező helyzetét – I. Lajos uralkodásától V. Lászlóéig – egy viszonylagos kegyvesztett korszak követett Mátyás király uralkodása idején. A 15. század második felében a király hozzájuk való viszonyulása – amelyet valószínűleg nagyban befolyásolt a Bilkeiek magatartása a korábbi királlyal, V. Lászlóval szemben – meghatározta a család helyzetét. Mindennek következtében a család elveszítette

¹⁶⁰ A kenézi joggal járó egyik kötelezettség a király hadseregében való részvétel volt.

¹⁶¹ ZsO VI. 757., 2206., VII. 478. sz.

¹⁶² Minderre akkor került sor, amikor az idézésekkel párhuzamosan a királyné is okleveleket bocsátott ki, amelyek értelmében a család feletti ítélkezés jogát kivette a felsőbb joghatóságok kezéből. Ld. fent.

¹⁶³ A kenézi oklevéllel rendelkező román családok nemességbe való bekerülésének fontos lépése I. Lajos király 1366. évi oklevele, amelyben a nemesekével egyenlő értékűnek nyilvánítja a kenézek vallomását is: *I. A. Pop: Instituții i. m. 51.*

¹⁶⁴ DL 44169.

mind az Újhelyiekkel – ez a család egyik tagjának teljes vagyonekbevitelét vonta maga után, amely a király kérésére anyjához, Szilágyi Erzsébethez került¹⁶⁵ –, mind a Mátyfalvi Zoárdfi Györggyel – ez nőágon való, pár telek öröklése miatt zajlott¹⁶⁶ – szembeni perét. Első alkalommal fordult elő, hogy a szokásaikhoz híven a bíróság előtti meg nem jelenés miatt a családot nemcsak megbüntetik, de a felhalmozódott bírságot erőszakkal be is hajtják az érintett családtag ingó- és ingatlan vagyonának a rovására. Mintha ez nem lett volna elegendő, a család egy másik tagját egyházi bíróság előtt is elmarasztalták, és 1478-ban a milkói püspök kiközösíti.¹⁶⁷ Ezen eset nyomán Mátyás király is egy pert kezdeményez, amelynek során a gyilkossággal és tiltott házassággal (közeli családtaggal) megvádolt Bilkei Iváskó János fiának, Andrásnak a vagyonát kobozzák el.¹⁶⁸ Úgy tűnik azonban, hogy ezt az ítéletet nem hajtották végre, s a vádakra vonatkozóan nem rendelkezünk újabb adatokkal. Ezt követően nem meglepő, hogy Mátyás halála után a család esélyt látott a közéletbe való aktívabb visszatérésre. 1490-ben, a király halálát követően azonnal visszafoglalták a Mátyfalvi családhoz került földdarabot,¹⁶⁹ és nem sokkal ezután, János Alberthez csatlakoztak.¹⁷⁰ Annak ellenére, hogy a trónra nem az általuk támogatott ember került, a korábbi viszonyokhoz képest az új király alatt sokkal kedvezőbb pozíciókat örvendtek. 1496-ban, amikor kihalnak az Úrmezeiek – akikkel több évtizeden át pereskedtek Lipcse és Herincse falu fölött –, a család vagyonának az eladományozásakor a Bilkeiek az egyik kedvezményezettek.¹⁷¹

A Bilkei család egy másik jellemzője, hogy meglévő birtokaikat osztatlan formában, közösen használták. Annak ellenére, hogy a 15. század folyamán, a névhasználat alapján különböző ágak – Bilkei, Lipcsei, Gorzó – jelentek meg a családon belül, ezt nem követte a földbirtokon belüli világos elhatárolás. Mindezek ellenére nem beszélhetünk társbirtokosságról, hanem sokkal inkább egy belső, egymás közötti öröklésről lehetett szó, amit nem rögzítettek írásban sem. Ebből a szempontból mérvadó az országbíró 1436. évi ítéletlevele a Bilkei család és Újhelyi Demeter közötti perben, amelyben értesülünk a családon belüli öröklés módjáról egy tag halála esetén. A legidősebb generáció tagjainak halála esetén a földbirtokot ezek fiai közül egy-egy örökölte.¹⁷² Még problematikusabb a további öröklés menete, ugyanis arról értesülünk, hogy Dragos fia János halála esetén az általa az apjától örökölt

föld visszaszáll János testvére, Gorzóra.¹⁷³ Ezen egyedi eset leírásából nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket, de mindenképpen felveti azt a kérdést, hogy e családban esetleg másképp zajlott az öröklés, mint a nemesi családok esetében, ahol a földbirtok egyenlő arányban oszlott meg a család férfitagjai között.¹⁷⁴ Ez a földhasználati szokás megnehezíti, illetve bizonyos esetekben lehetetlenné teszi az egyes családtagok kezén lévő földek pontos behatárolását, illetve egy pontos családfa megrajzolását.¹⁷⁵

A Bilkei család egy másik megkülönböztető vonása, amely az egész közép- és kora újkori történelme során megnyilvánul, és valószínűleg szoros kapcsolatban állt a birtok felaprózódásának a megakadályozásával, a gyakori egymás közötti házasság volt. A 16. század első harmadával¹⁷⁶ bezárólag 14 olyan házasságkötést ismerünk, ahol beazonosítható mindkét fél. A továbbiakban közöljük ezeket a házasságokat,¹⁷⁷ generációkra lebontva:

Bilkei I. Görgy – Úrmezei Anna; Bilkei I. Sándor (Balica) – Újhelyi Ilona

Bilkei II. Péter (Bolond) – Bilkei Anasztázia

Bilkei János (Iváskó) – Mátyfalvi Zoárdfi Katalin¹⁷⁸; Bilkei I. István – Bedői (?)

Bilkei Anna – Ilosvai László; Bilkei Veronika – Veresmarti Iváskó

Bilkei Margit – Dubrókai Péter Palkó; Bilkei I. András – Bilkei Anna; Bilkei Lipcsei Anna – Lipcsei (?)

Bilkei Katalin – Bilkei Gorzó János; Bilkei Anna – Palcu György

Bilkei VI. János – Stoica Anna; Bilkei Veronika – Felsővisói Nan György

A vizsgált minta alapján elsődleges következtetésként megállapítható, hogy a 14 házasságkötésből 11 beregi vagy máramarosi román családokkal jött létre, illetve nem kevesebb, mint 5 alkalommal mindkét fél a Bilkei család tagja volt. Itt nem vettem figyelembe Bilkei Anna házasságát Ilosvai Lászlóval, mivel a meglévő rokoni kapcsolatok távolinak minősülnek. Az öt egymás közti házasság esetén kettőnél a felek első unokatestvérek.¹⁷⁹ Az utolsó eset előjön a Mátyás király

¹⁶⁵ Diplomele Maramureşene i. m. 257.

¹⁶⁶ DL 38411.

¹⁶⁷ DL 38385.

¹⁶⁸ DL 38403.

¹⁶⁹ A Bilkeiek kihasználták, hogy időközben elhunyt a család feje, Zoárdfi György: DL 38429.

¹⁷⁰ 1491-ben a kikényszerített hűségesküért cserébe a család megkapta János Albert főparancsnokának védelmét is: *Véber János: Elfeledett középkori oklevelek Kazinczy Gábor hagyatékában. Levéltári Közlemények, 74 (2003) 183.* A politikai körülményekre ld. *Neumann Tibor: A zavaros idők Szabolcs, Szatmár és Bereg megyékben (1490–1492).* In: *Az ecsedi Báthoriak a XV–XVII. században.* (Szerk. Szabó Sarolta–C. Tóth Norbert.) Nyírbátor, 2012. 96–98.

¹⁷¹ Diplomele Maramureşene i. m. 355.

¹⁷² A hasznélvező Péter után Péter fia, János, míg Dragos után Dragos fia, János örökölt: DL 38210.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Egy lehetséges magyarázat János testvérenek, Gorzónak az örökségből való kizárására, de lehet, hogy csak a birtok egy részéről volt szó, s őt más részekkel kompenzálták, illetve felmerül esetleges kiskorúsága is.

¹⁷⁵ A perekkel kapcsolatos nagyszámú oklevélben mindig képviselteti magát a család több ága, amelyeknek ugyanaz a követelésük. A felsorolás alapján történő beazonosítást nehezíti, hogy a különböző családtagok ugyanazon – az amúgy más esetekben jól használható – ragadványneveket használják. Pl. János ragadványneve Gorzó, míg az ugyancsak János nevű unokaöccse esetében mindez családnévként jelenik meg. Ld. A. *Filipaşcu: Patronime i. m. 269., 275.,* illetve *Petrovay Gy.: A Bilkey család i. m. 14.*

¹⁷⁶ Az 1526-os korszakhatár a levéltári forráscsoport elrendezéséből adódik.

¹⁷⁷ Az információkra vonatkozóan ld. A. *Filipaşcu: Patronime i. m. 269–275.* és *Petrovay Gy.: A Bilkey család i. m. 14.*

¹⁷⁸ Ez esetben nem ismerjük Katalin eredeti családját, csak annyit tudunk róla, hogy első férje Mátyfalvi Zoárdfi Pál volt: DL 38344.

¹⁷⁹ Bilkei Péterről és Anasztáziáról, illetve Bilkei Andrásról és Annáról van szó.

által kezdeményezett per kapcsán is, amikor Bilkei András vagyonekbozásának egyik indoka épp házassága.¹⁸⁰

Azon esetekből, amikor a házasság más családból származóval történt, gyakran per támadt, mivel a Bilkeiek előszeretettel tartották meg a család nőtagjait megillető részt. Ez történt Újhelyi Ilona és Katalin, Mátyfalvi Pál volt felesége esetében is. A család női tagjaival való ilyen bánásmód is magyarázat lehet arra, hogy a család miért preferálta az egymás közötti házasságot.

Egy másik érzékeny probléma, amire még érdemes kitérni a Bilkei család esetében, a vallás kérdése. Egyes családok középkori vallásának évszázadokon át való követése, illetve az ebben bekövetkező esetleges változások vizsgálata mindig is nehéz feladatnak bizonyult. Ezért csak óvatos következtetéseket merünk levonni a meglévő kevés adat felhasználásával.

A 14. század végén Kelet-Magyarország és Észak-Erdély ortodox vallási központjának mindenképpen a máramarosi Körtvélyes (*Peri*) határában elterült kolostor számított, amelyet Drág és Balk alapított, illetve érte el a számára, hogy az egyik legmagasabb rangra (*stavropighie*) emeljék, és közvetlenül a konstantinápolyi pátriárka joghatósága alá kerüljön.¹⁸¹ Habár feltételezhető, hogy a kolostor egy viszonylag nagyobb területet is kiszolgált, a Drágfiak társadalmi felemelkedésük nyomán előbb-utóbb elhagyták ortodox vallásukat.¹⁸² A Bilkei család esetén a vallásra utaló első információink csak 1418-ból származik, amikor Bilkei Sándor feleségét, Ilonát megtámadták, amikor a Borzsava folyó völgyében elterülő Szűz Mária-kolostorból¹⁸³ tért vissza. Ekkor elrabolták tőle a nála lévő birtokjogi iratokat, mivel az asszony a kolostorban őriztette azokat. Az oklevélben szereplő intézmény alatt a Borzsava folyó völgyében elterülő Bereg falu határában Erzsébet királyné által 1329-ben épített pálos kolostort azonosíthatjuk be.¹⁸⁴ Az így kapott információt elég nehéz értelmezni, s nem bizonyítja egyértelműen a család katolikus voltát. Az értelmezés amiatt is bizonytalan, mivel nem a család egyik tagjáról van szó, csak egy más családból származó feleségről. A fontos, birtokjogi iratok biztos helyen való elhelyezésének igénye mellett nem kizárható, hogy a család enélkül is gyakran látogatta a helyet. Egy erre utaló közvetett információ lehet, hogy 1437-ben a család egyik tagja császári lektori tisztséget tölt be,¹⁸⁵ ami mindenképpen egy, a katolikus egyházhoz kapcsolódó nevelést előfeltételez.

Ennél azonban lényegesebb az az információ, amelyet egy sor 1475–1477 közöttire datált oklevélből kapunk. Ebben az időszakban Bilkei András és házasság általi rokona, Dubrókai Mihály¹⁸⁶ a milkói püspökhöz, esztergomi

vikáriushoz fordulnak segítségért, hogy egy eskütételt feltételező konfliktus megoldásában járjon közben.¹⁸⁷ A milkói püspökség a Kárpátoktól keletre eső vidék katolikus egyházának régi szervezeti formája 1483-tól működésének harmadik szakaszába lépett, bár 1519-ig egyetlen püspöke sem székelte gyakorlatilag Moldvában. Ez csak egy, az esztergomi vikárius által használt tiszteletbeli cím volt.¹⁸⁸ Ebben az esetben nem annyira a család már évtizedekkel korábban is nyilvánvaló katolikus vallása a releváns, mint inkább a milkói püspökséghez való tartozás öntudata. Ugyanennyire lényeges a Bilkeiek abbéli döntése, hogy a hozzáférhetőbb és megszokott világi törvénykezés helyett helyzetüket inkább annak a püspöknek tárják elő, akinek fennhatósága alá tartozónak vélik magukat.¹⁸⁹

Röviddel a reformáció megjelenése után a család néhány tagja az új vallás híve lesz. Bilkei János felesége, a 16. század első évtizedeiben élt Stoica Anna volt a család első áttért tagja.¹⁹⁰ Fia, Bilkei Máté 1556-ban részben visszakapta Lipcsét és Herincset, amelyeket a reformáció előtt nagybátyja, János a huszti katolikus egyháznak adományozott.¹⁹¹ Érdekes, hogy Szuraklini Petrovics Péter – a király erdélyi helytartója, egyben híres protestáns térítő, aki visszajuttatta a két birtokot – adományát a Bilkei Máté által a korona és az ő személye iránt tanúsított szolgálatokkal indokolja.¹⁹²

A Bilkeiek áttérése a reformáció hatására legalább annyira könnyedén történt, mint a Drágfiaké: 1545-ben a Drágfiak erdődi kastélya adott otthont az első magyarországi protestáns zsinatnak. Úgy tűnik, hogy a román eredetű, 14–15. század folyamán katolizált nemesség útja könnyen fordult a protestantizmus felé már annak első évtizedeiben. A kérdést érdemes lenne elmélyültebb tanulmányozásnak alávetni.

¹⁸⁰ DL 38403.

¹⁸¹ R. Popa: Țara Maramureșului i. m. 220–221.

¹⁸² I. Lajos király 1366. évi rendeletét nem szó szerint ültették át a gyakorlatba, de a nemesek csoportjához való tartozást a katolikus vallástól tette függővé, ld. I. A. Pop: Din mâinile valahilor i. m. 303–313.

¹⁸³ „claustru Beate Marie virginis iuxta fluvium Borswa fundato”. ZsO VI. 2206. sz.

¹⁸⁴ Kolostorok és társaskáptalanok a középkori Magyarországon. (Szerk. F. Romhányi Beatrix.) DVD, 2000.

¹⁸⁵ DL 44169.

¹⁸⁶ András nővére a Dubrókai családba házasodott. A családfára vonatkozóan ld. A. Filipașcu: Patronime i. m. 269.

¹⁸⁷ Ld. DL 38380–38382.

¹⁸⁸ Radu Rosetti: A moldvai magyarokról és katolikus püspökségekről. In: Rendhagyó nézetek a csángókról. (Szerk. Miskolczi Ambrus.) Az ELTE Román Filológiai Tanszék, A Központi Statisztika Hivatal Levéltára. Budapest, 2004. Internetes elérhetőségét használtam: <http://mek.oszk.hu/03600/03654/03654.htm>. (Letöltés 2013. márc. 21.)

¹⁸⁹ Nem valószínű, hogy más törvénykező szerv tette volna át a pert a vikárius elé, hiszen a két felperes új pert indított a milkói püspök előtt, azzal vádolva Mátyfalvi Györgyöt, hogy nem tett le egy esküt.

¹⁹⁰ A. Filipașcu: Patronime i. m. 269.

¹⁹¹ A templomot romként említik abban az időszakban: Diplomele Maramureșene i. m. 201.

¹⁹² Uo.